

ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 21: จากฉันทามติวอชิงตันสู่ฉันทามติปักกิ่ง?*

ไชยวัฒน์ คำชู** และ นิธิ เนื่องจำนงค์***

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ทบทวนพัฒนาการของแนวการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งประเมินข้อสังเกตที่เกิดขึ้นในหมู่นักวิชาการที่มองว่าภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจโลกในปี ค.ศ. 2008 จะส่งผลทำให้ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางตลาดเสรีหรือตัวแบบฉันทามติวอชิงตันสิ้นสุด และถูกแทนที่ด้วยตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐ หรือตัวแบบฉันทามติปักกิ่ง ข้อเสนอหลักของบทความชิ้นนี้ คือ แม้ฉันทามติวอชิงตันและตัวแบบทุนนิยมตลาดเสรีจะเสื่อมความนิยมลง แต่คงเป็นการยากที่จะกล่าวว่าตัวแบบดังกล่าวสิ้นสุด ขณะเดียวกันแม้ว่าฉันทามติปักกิ่งจะเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น แต่การพัฒนาองค์ประกอบทางทฤษฎีที่หนักแน่น และแนวนโยบายการพัฒนาที่ชัดเจน ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อสร้าง “ฉันทามติ” ให้เกิดขึ้น ในภาพรวมการจะเลือกใช้ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในช่วงเวลานั้น ๆ และผลที่จะตามมาของการพัฒนาเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นต่อสังคมเป็นสำคัญ

คำสำคัญ: ฉันทามติวอชิงตัน ฉันทามติปักกิ่ง ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจ ทุนนิยมโดยรัฐ ทุนนิยมตลาดเสรี

* บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานที่ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** ศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนอังรีดูนังต์ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330
เมล: kchaiwat@chula.ac.th

*** อาจารย์ ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000
เมล: nithin@nu.ac.th

Economic Development Model in 21st Century: From Washington Consensus to Beijing Consensus?

Chaiwat Khamchoo* and Nithi Nuangjamnong**

Abstract

This article reviews the development of the economic development approaches from the post-World War two to the present and assesses the emerging claims among scholars since the 2008 global economic crisis that the free market capitalism model of development or the Washington Consensus has come to an end and was replaced by the state capitalism model or the Beijing Consensus. The main argument of this article is that although the popularity of the Washington Consensus and the free market capitalism may seem to wane, it does not necessarily spell the demise of the model. In the same vein, albeit the upsurge of popularity in the Beijing Consensus, it is crucial to further develop the solid theoretical foundation and clear policy menu so as to “manufacture” the new consensus. In essence, the adoption of economic development model depends primarily on the socio-economic and political context of each countries at a certain period of time and the consequential effects of the economic development on the society at large.

Keywords: *Washington Consensus, Beijing Consensus, Economic Development Model, State Capitalism, Free Market Capitalism*

* Professor, Department of International Relations, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University Henri Dunant Rd. Pathumwan, Bangkok 10330, THAILAND.

E-mail: kchaiwat@chula.ac.th

** Lecturer, Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Thapoh Subdistrict, Mueang, Phitsanulok 65000, THAILAND.

E-mail: nithin@nu.ac.th

ความนำ

แม้ว่าการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจจะไม่ใช่วิชาที่ใหม่ และสามารถสืบค้นย้อนกลับไปถึงงานของนักเศรษฐศาสตร์ยุคคลาสสิกคนสำคัญ นั่นคือ อัดัม สมิธ (Adam Smith) และเดวิด ริคาร์โด (David Ricardo) ในช่วงศตวรรษที่ 18-19 แต่การศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ ที่มีจุดมุ่งเน้นทั้งทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ และการวิเคราะห์เชิงนโยบาย เพิ่งจะเกิดขึ้นมาไม่นานนัก ในช่วงยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การเกิดขึ้นของเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนา (development economics) ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้มีเป้าหมายสำคัญศึกษาว่าเหตุใดบางประเทศถึงยังคงอยู่ในสถานภาพยากจน และทำอย่างไรจึงจะสามารถพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศยากจนได้ (Gilpin, 2001, pp. 306-307; Meier and Rauch, 2000, pp. 69-70) ทั้งนี้เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศยากจน หรือประเทศด้อยพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จากสังคมแบบดั้งเดิม (tradition) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (modern) โดยกระบวนการที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ คือ การทำให้ทันสมัย (modernization) นั่นเอง

จากจุดเริ่มต้นดังกล่าวได้นำมาสู่กระแสความคิดและแนวนโยบายว่าด้วยการพัฒนาที่ระลอกด้วยกัน โดยข้อถกเถียงในระลอกแรกเกิดขึ้นในช่วงแรกของการก่อตั้งสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนา นั่นคือ ข้อถกเถียงว่าด้วยแนวทางการทำให้ทันสมัย ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ 1950-60 โดยนักวิชาการในกลุ่มนี้แม้จะเห็นความสำคัญของตลาด แต่ยังคงเล็งเห็นความจำเป็นที่รัฐจะต้องเข้ามาแทรกแซง และวางแผนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา ข้อถกเถียงระลอกที่สองเกิดจากนักวิชาการในกลุ่มทฤษฎีพึ่งพา (dependency theory) ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 และมีอิทธิพลต่อเนื่องมายังทศวรรษที่ 1970 นักวิชาการในกลุ่มนี้ไม่ได้มีเป้าหมายในการแสวงหา “แนวนโยบายหรือตัวแบบสำหรับการพัฒนา” ดังเช่นนักวิชาการในกลุ่มแรก แต่มุ่งอธิบายสาเหตุของ “การด้อยพัฒนา” โดยพิจารณาจากปัจจัยภายนอก นั่นคือ ระบบทุนนิยมโลกเป็นสำคัญ สำหรับข้อถกเถียงระลอกที่สามเกิดขึ้นจากกลุ่มนักวิชาการเสรีนิยมใหม่ที่เกิดขึ้นมาในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 และยังมีอิทธิพลต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับ “ตลาด” และพยายามนำเสนอแนวนโยบายที่มักเรียกกันว่า “ฉันทามติวอชิงตัน” (Washington Consensus) ที่มีสาระสำคัญในการลดบทบาทของรัฐในการแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ ข้อถกเถียงระลอกที่สี่ นั่นคือ ข้อถกเถียงกลุ่มรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา (developmental state) เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับข้อถกเถียงในระลอกที่สาม คือ ในช่วงทศวรรษที่ 1980 และมีอิทธิพลอย่างมากในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 แม้ว่าภายหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ 1990 จะส่งผลทำให้ข้อถกเถียงกลุ่มนี้ถูกโจมตีอย่างมาก แต่แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาสามารถปรับตัว และเริ่มได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่งหลังวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ที่กระทบต่อสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 2008 บทความขึ้นนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญในการทบทวนพัฒนาการของแนวการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจ

นับตั้งแต่จุดเริ่มต้นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งทำการประเมินข้อสังเกตที่เกิดขึ้นในหมู่นักวิชาการหลายกระแสที่มองว่าภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในสหรัฐอเมริกาที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 2008 จะส่งผลทำให้ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางของตลาดเสรี หรือตัวแบบฉันทานติวอชิงตันสิ้นสุด หรือเสื่อมความนิยมลง และจะส่งผลทำให้ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่ตระหนักถึงความสำคัญของรัฐในการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจหรือในอีกชื่อหนึ่งคือ “ฉันทานติปักกิ่ง” (Beijing Consensus) เข้ามาแทนที่ ข้อเสนอเบื้องต้นของบทความชิ้นนี้ คือ แม้ว่าฉันทานติวอชิงตันและตัวแบบทุนนิยมตลาดเสรีจะเสื่อมความนิยมลง แต่คงเป็นการยากที่จะกล่าวว่าตัวแบบดังกล่าวสิ้นสุด ขณะเดียวกันแม้ว่าฉันทานติปักกิ่งจะเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น แต่การพัฒนาองค์ประกอบทางทฤษฎีที่หนักแน่น และแนวนโยบายการพัฒนาที่ชัดเจน ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อสร้าง “ฉันทานติ” ให้เกิดขึ้น ในภาพรวมทิศทางที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ การเสื่อมถอยในความเชื่อมั่นที่มีต่อตัวแบบตลาดเสรี และการหันกลับไปสู่ตัวแบบการพัฒนาที่เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่รัฐต้องเข้ามามีบทบาทในการแทรกแซงเศรษฐกิจ

ในการชี้ให้เห็นถึงข้อเสนอดังกล่าวในส่วนที่สองของบทความจะกล่าวถึงพัฒนาการของแนวการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจแบบคร่าว ๆ ในสี่ระลอกดังที่ได้กล่าวไปแล้ว จากนั้นจะกล่าวถึงปัญหาและข้อถกเถียงสำคัญที่ฉันทานติวอชิงตันเผชิญ โดยเฉพาะในยุคหลังวิกฤติเศรษฐกิจปี ค.ศ. 2008 ในส่วนต่อมาจะกล่าวถึงการเกิดขึ้นของฉันทานติปักกิ่ง คุณลักษณะสำคัญ และข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นใหม่ ในส่วนสุดท้ายจะทำการประเมินแนวโน้มและทิศทางของตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 21

ข้อถกเถียงสี่ระลอกว่าด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจ¹

ข้อถกเถียงระลอกที่หนึ่ง: เศรษฐศาสตร์การพัฒนาว่าด้วยการทำให้ทันสมัย

ดังที่ได้กล่าวไปในตอนต้น ข้อถกเถียงว่าด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจในระลอกแรกอยู่บนสมมติฐานของการทำให้ทันสมัย สมมติฐานดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนจากงานของวอลต์ วิตต์แมน รอสเทอว์ (Walt Whitman Rostow) ในหนังสือของรอสเทอว์ Stages of Economic Growth ได้มีการชี้ให้เห็นถึงลำดับขั้นของการพัฒนาในห้าขั้นตอน ได้แก่ ขั้นแรก สังคมแบบดั้งเดิม ซึ่งโครงสร้างการผลิตและกำลังแรงงานกว่าร้อยละ 75 นั้นอยู่ในภาคการเกษตร โครงสร้างทางสังคมมักมีลักษณะลำดับขั้นสูงต่ำ และอำนาจทางการเมืองมักอยู่กับเจ้าของที่ดิน ในขั้นที่สอง คือ ขั้นเตรียมการพัฒนา

¹ การเปรียบเทียบข้อถกเถียงเป็นระลอกคลื่นนี้เป็นการเปรียบเทียบเพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์เท่านั้น ไม่ได้หมายความว่าเมื่อคลื่นระลอกแรก ๆ พัดผ่านไปข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นมาในช่วงแรกจะหมดกำลังไปหรือไม่ได้รับความสนใจในการศึกษาแล้ว หากแต่ประเด็นข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นในระลอกแรก ๆ อาจยังได้รับความสนใจในการศึกษาต่อเนื่องได้

(Preconditions for Take-off) เป็นขั้นตอนที่องค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เริ่มนำมาประยุกต์เข้ากับระบบการผลิตทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม การลงทุนและการค้าพาณิชย์เริ่มขยายตัวมากขึ้น หากพิจารณาในมิติทางการเมืองจะพบว่า เงื่อนไขสำคัญสำหรับการเตรียมการพัฒนา คือ การเกิดขึ้นของรัฐบาลที่รวมศูนย์อำนาจรัฐที่ส่วนกลาง ในขั้นที่สาม นั่นคือ ขั้นการพัฒนา (Take-off) เป็นช่วงเวลาที่อยู่ปรกของการพัฒนาจากโครงสร้างแบบเดิมถูกขจัดไป และการเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ดัชนีชี้วัดการก้าวเข้าสู่ขั้นที่สามคืออัตราส่วนของการลงทุนและการออมต่อรายได้ประชาชาติที่ขยายตัวจากร้อยละ 5 เป็นร้อยละ 10 หรือมากกว่านั้น ในขั้นที่สี่ คือ การมุ่งสู่การพัฒนาอย่างเต็มตัว (Drive to Maturity) ในขั้นตอนนี้รอสทาว์ชี้ว่าต้องใช้เวลาประมาณ 60 ปีหลังจากเริ่มต้นขั้นที่สาม ดัชนีชี้วัดที่สำคัญนอกจากมิติของเวลาแล้วนั้นคือการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการลงทุน โดยการลงทุนจะคิดเป็นประมาณร้อยละ 10-20 ของรายได้ประชาชาติ ในขั้นตอนนี้เทคโนโลยีและทักษะจะพัฒนาขึ้นอย่างมากจนทำให้สามารถเลือกที่จะผลิตสินค้าเฉพาะด้านได้ ในขั้นตอนสุดท้ายคือ ยุคของการบริโภคในวงกว้าง (Age of High Mass-consumption) โดยผลจากการพัฒนาจะทำให้รายได้ต่อหัวของพลเมืองสูงขึ้น และโครงสร้างการจ้างงานจะเปลี่ยนแปลงไปโดยสัดส่วนของคนงานคอปกขาวจะมีมากขึ้น ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดความต้องการที่จะบริโภคสินค้า นอกเหนือจากปัจจัยสี่มีมากขึ้น (Rostow, 1990, pp. 4-16)

นัยที่สะท้อนให้เห็นจากอิทธิพลของแนวคิดการทำให้ทันสมัย คือ ประการแรก มุมมองที่ว่าการพัฒนาคือการขยายตัวหรือการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ประการที่สอง เส้นทางของการพัฒนานั้นเป็นเส้นตรง และเป็นลำดับขั้น จากจุดเริ่มต้นของสังคมแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมที่พัฒนาแล้ว ประการที่สาม เป้าหมายขั้นสุดท้ายของการพัฒนาลัทธิสังคมคือสังคมแบบตะวันตก (Kiely, 2006, pp. 395-397) อย่างไรก็ตาม แม้ว่านักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาในยุคแรก ๆ จะมีฐานคิดร่วมกันบนแนวคิดการทำให้ทันสมัย แต่นักวิชาการเหล่านี้ได้นำเสนอแนวทางสำหรับการพัฒนาที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง “การผลักดัน (อุตสาหกรรม) ครั้งใหญ่” (Big Push) โดยพอล โรเซนสไตน์-โรดาน (Paul Rosenstein-Rodan) ที่ชี้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศกำลังพัฒนาสามารถขับเคลื่อนได้จากการวางแผนลงทุนทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับหลายกลุ่มอุตสาหกรรม โดยมองว่าการลงทุนในอุตสาหกรรมหนึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปยังอุตสาหกรรมอื่น ๆ ให้ขยายตัวตามมา แนวคิดการเติบโตที่ไม่สมดุล (Unbalanced Growth) โดยอัลเบิร์ต เฮิร์สชมัน (Albert Hirschman) ที่มองว่าเนื่องจากทรัพยากรในประเทศกำลังพัฒนามีค่อนข้างจำกัดการสนับสนุนอุตสาหกรรมจึงควรเลือกสนับสนุนบางอุตสาหกรรมเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมต้นน้ำ (เช่น เหล็ก) โดยเฮิร์สชมันมองว่าหากอุตสาหกรรมต้นน้ำขยายตัวจะทำให้เกิดภาวะอุปทานล้นเกิน ซึ่งจะทำให้ราคาของสินค้าต้นน้ำลดลง จากราคาสินค้าต้นน้ำที่ลดลงทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่ใช้สินค้าต้นน้ำตามมา หรือแนวคิดเรื่องการเติบโตผ่านอุปทานแรงงานที่ไม่จำกัดในประเทศกำลังพัฒนา ของอาเธอร์ ลิวอิส (Arthur Lewis)

ที่มองว่าในประเทศกำลังพัฒนาที่มีแรงงานราคาถูกในภาคเกษตรเป็นจำนวนมาก จะสร้างความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบสำหรับประเทศเหล่านี้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม และในท้ายที่สุดแรงงานจากภาคเกษตรจะย้ายเทมายังภาคอุตสาหกรรมที่แรงงานได้รับค่าจ้างที่สูงกว่า เป็นต้น (Cypher & Dietz, 2009; Todaro & Smith 2009, pp. 109-114)

เป็นที่น่าสนใจว่างานในยุคแรกของนักวิชาการกลุ่มเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนา แม้จะเล็งเห็นถึงความสำคัญของระบบตลาดในการพัฒนา แต่ข้อเสนอเชิงนโยบายของนักวิชาการเหล่านี้มักมีความโน้มเอียงที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐในการวางแผนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ข้อเสนอของนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาจึงแตกต่างจากนักเศรษฐศาสตร์ยุคคลาสสิกดังเช่น อดัม สมิธ หรือเดวิด ริคาร์โด ที่ชี้ว่าที่มาของการขยายตัวทางเศรษฐกิจเกิดจากการขยายตัวในการสั่งสมทุนและกำลังแรงงาน การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตจากการแบ่งงานกันทำ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รวมทั้งการขยายการค้าระหว่างประเทศ บนฐานของความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งข้อเสนอเหล่านี้ล้วนแล้วแต่อยู่บนฐานคติที่เชื่อในการทำงานของกลไกตลาด และการจำกัดบทบาทของรัฐในทางเศรษฐกิจ (Cypher & Dietz, 2009)

จากการที่นักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาในช่วงแรกให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐในการวางแผนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้เองทำให้ข้อเสนอของนักวิชาการในกลุ่มนี้สอดคล้องในบางประการกับข้อเสนอของนักวิชาการกลุ่มโครงสร้างนิยม (Structuralists) ที่อยู่ในคณะกรรมการธิการทางเศรษฐกิจแห่งสหประชาชาติเพื่อละตินอเมริกา (UN Economic Commission for Latin America) ที่มีราอูล เพรบิช (Raul Prebisch) เป็นนักวิชาการคนสำคัญ แม้ว่านักวิชาการในสองกลุ่มนี้จะมีฐานคติเบื้องต้นในการศึกษาการพัฒนาที่แตกต่างกัน และนักวิชาการในกลุ่มโครงสร้างนิยมจะเป็นรากฐานให้กับแนวคิดเรื่องการพึ่งพา (Dependency Theory) ที่จะกล่าวถึงต่อไป แต่ข้อเสนอของนักวิชาการกลุ่มโครงสร้างนิยมที่สนับสนุน “การพัฒนาจากภายใน” ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนา “การส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า” (Import Substitution Industrialization: ISI) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นนโยบายสำคัญในกลุ่มประเทศละตินอเมริกา และประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ นั้น ค่อนข้างมีความคล้ายคลึงและสอดคล้องกับข้อเสนอของนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาดังที่ได้กล่าวไปแล้ว (Calvert, 2005, pp. 50-52; Cypher & Dietz, 2009)

แม้ว่าข้อเสนอเชิงนโยบายจะมีความคล้ายคลึงกัน แต่ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่เหตุผลหรือตรรกะเบื้องหลังของข้อเสนอ กล่าวคือ นักวิชาการกลุ่มโครงสร้างนิยมมองว่าเหตุผลที่ประเทศด้อยพัฒนาจำเป็นต้องสนับสนุนอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เนื่องจากการแลกเปลี่ยนทางการค้า (Terms of Trade) ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างสินค้าในประเทศด้อยพัฒนา และสินค้าในประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยในประเทศด้อยพัฒนาที่มักจะไม่มีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในสินค้าขั้นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าเกษตร ซึ่งเป็นสินค้าที่มีราคาต่ำ แต่ต้องซื้อสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศ

ที่พัฒนาแล้วในราคาสูง ทำให้ในท้ายที่สุดความมั่งคั่งจะถูกถ่ายโอนจากประเทศด้อยพัฒนาไปยังประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยเหตุนี้เพื่อที่จะลดช่องว่างของการพัฒนา ประเทศด้อยพัฒนาจึงจำเป็นต้องส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า (Cypher & Dietz, 2009)

การเกิดขึ้นมาของแนวคิดโครงสร้างนิยมในแง่ที่นี้อาจมองได้ว่าเป็นการชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนสำคัญของนักวิชาการเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนาในช่วงแรกที่ทำให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในโดยอาจจะละเลยความสำคัญของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อพลวัตการพัฒนา โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา หรือด้อยพัฒนา ต่อมาฐานแนวคิดของนักวิชาการกลุ่มโครงสร้างนิยมได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบในแนวคิดการพึ่งพา นอกจากข้อวิจารณ์ในเรื่องการละเลยปัจจัยภายนอกที่เปิดประเด็นโดยกลุ่มโครงสร้างนิยมแล้ว นักวิชาการที่อยู่บนฐานแนวคิดการทำให้ทันสมัยยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ในอีกหลายหลายประเด็น อาทิ การละเลยการวิเคราะห์สถาบันในสังคมแบบดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นความหลากหลายของสถาบัน ความสำคัญทางการเมืองของสถาบันเหล่านี้ที่อาจส่งผลต่อพลวัตการพัฒนา หรือกระทั่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันแบบดั้งเดิมกับสภาวะความเป็นสมัยใหม่ ที่ในหลายกรณีได้นำไปสู่ “การปรับตัว” หรือ “การเสริมแรง” สถาบันแบบดั้งเดิมในบางลักษณะ มากกว่าจะนำไปสู่การแทนที่สถาบันแบบดั้งเดิม ด้วยสถาบันแบบใหม่โดยทั้งหมด (Kiely, 2006, pp. 396-397; Haynes, 2008, p. 23) ข้อวิพากษ์วิจารณ์ในอีกลักษณะหนึ่งที่นักวิชาการกลุ่มนี้ต้องเผชิญคือข้อวิพากษ์วิจารณ์จากนักเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก หรือนักวิชาการกลุ่มเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง “ความล้มเหลวของรัฐบาล (ในการแทรกแซงตลาด)” (Government Failure) ไม่ว่าจะเป็นเกิดจากการคอร์รัปชัน หรือการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Rent Seeking) (Krueger, 1990) ความไร้ประสิทธิภาพในการผลิตและข้อจำกัดจากตลาดที่มีขนาดเล็กในการส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เป็นต้น (Lal, 2002)

ข้อถกเถียงระลอกที่สอง: ทฤษฎีพึ่งพา

ฐานคติของนักวิชาการในกลุ่มทฤษฎีพึ่งพา คือ ความยากจนในประเทศด้อยพัฒนา และความไม่เท่าเทียมในระดับการพัฒนาระหว่างประเทศด้อยพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้วสามารถอธิบายได้จากโครงสร้างระบบทุนนิยมโลก ที่กำหนดสถานภาพในความสัมพันธ์ในระบบการผลิตที่ไม่เท่าเทียมระหว่างประเทศสองกลุ่ม นักวิชาการในกลุ่มนี้มักเปรียบเทียบหรือให้ภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะของ “ศูนย์กลาง” (Core) หรือมหานคร (Metropolis) ของระบบทุนนิยมโลก นั่นคือ กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว และ “ชายขอบ” (Periphery) หรือบริวาร (Satellite) ของระบบทุนนิยมโลก นั่นคือ ประเทศด้อยพัฒนา แม้ว่านักวิชาการในกลุ่มทฤษฎีพึ่งพาจะมีฐานคติเดียวกันที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบมาร์กซ แต่โดยทั่วไปแล้วสามารถจำแนกย่อยแนวคิดนี้ได้ออกเป็นสองกลุ่ม (Boyd Jr., 2011, pp. 99-106)

กลุ่มแรก คือ กลุ่มแนวคิด “การพัฒนาของการด้อยพัฒนา” (Development of Underdevelopment) ที่มีนักวิชาการคนสำคัญ คือ อังเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ (Andre Gunder Frank) ในบทความที่มีชื่อว่า การพัฒนาของการด้อยพัฒนา แฟรงค์ได้เริ่มต้นด้วยการวิจารณ์แนวคิดการพัฒนาที่เป็นลำดับขั้นของรอสเทอร์ด้วยการชี้ว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว แม้ว่าจะเคยไม่พัฒนา (Undeveloped) มาก่อน แต่ไม่เคยถูกทำให้ “ด้อยพัฒนา” (Underdeveloped) แฟรงค์เชื่อว่า “การพัฒนา” ของประเทศด้อยพัฒนาในชายขอบเกิดขึ้นจากโครงสร้างระบบทุนนิยมโลก ที่กำหนดความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างประเทศมหานครที่ศูนย์กลาง และประเทศบริวารในชายขอบ โดยความมั่งคั่งส่วนเกินจากชายขอบจะถูกดูดเข้าไปยังส่วนกลาง นอกจากนี้ แฟรงค์ยังได้ปฏิเสธมุมมองที่ว่าพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วในประเทศด้อยพัฒนาจะสามารถทำให้ประเทศด้อยพัฒนาหลุดพ้นจากภาวะการพึ่งพา โดยแฟรงค์ยกตัวอย่างของการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมืองเซาเปาโล (Sao Paulo) ของบราซิลที่แม้บางส่วนจะมองว่าทำให้บราซิลพัฒนาอย่างรวดเร็ว แต่แฟรงค์กลับมองว่าการพัฒนาดังกล่าวจะส่งผลทำให้ภูมิภาคอื่น ๆ ของบราซิลต้องตกเป็นบริวารหรือชายขอบของเมืองเซาเปาโล สำหรับแฟรงค์แล้วเส้นทางเดียวที่จะทำให้ประเทศด้อยพัฒนาสามารถพัฒนาทางเศรษฐกิจได้ คือ การแยกออกจากโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม โดยแฟรงค์ได้ยกตัวอย่างของญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จด้านการพัฒนาเนื่องจากไม่เคยตกอยู่ในสภาวะของการเป็นรัฐบริวารมาก่อน ทั้งยังมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และทางเศรษฐกิจที่แยกจากรัฐศูนย์กลาง (Frank, 2010, pp. 7-17)

งานในกลุ่มที่สอง คือ งานในกลุ่มทฤษฎีระบบโลก (World-systems Theory) ที่นำเสนอโดย อิมมานูเอล วอลเลิร์สไตน์ (Immanuel Wallerstein) ในขณะที่งานในกลุ่มแรกให้ความสำคัญกับ “ปัจจัยภายนอก” นั่นคือ ระบบทุนนิยมโลกที่ทำให้เกิด “ความด้อยพัฒนา” ในประเทศด้อยพัฒนา งานในกลุ่มทฤษฎีระบบโลก แม้ว่าจะมี “ระบบโลก” เป็นหน่วยการวิเคราะห์ แต่ยังให้ความสำคัญกับปัจจัยภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของรัฐในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ สำหรับวอลเลิร์สไตน์ ความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจในประเทศศูนย์กลาง และประเทศชายขอบอยู่ที่กระบวนการผลิตสินค้า โดยกระบวนการผลิตสินค้าแบบประเทศศูนย์กลาง (Core-like Products) จะมีลักษณะ “กึ่งผูกขาด” ที่เกิดขึ้นจากการคุ้มครองโดยสิทธิบัตร การจำกัดการนำเข้าหรือส่งออก การให้เงินอุดหนุน (Subsidies) หรือสิทธิพิเศษทางภาษี การใช้อำนาจรัฐในการป้องกันไม่ให้รัฐอื่น ๆ ใช้มาตรการปกป้องทางการค้า และกฎระเบียบที่เอื้อต่อการที่บริษัทขนาดใหญ่จะดูดกลืนกิจการของบริษัทขนาดเล็ก ในขณะที่กระบวนการผลิตสินค้าแบบประเทศชายขอบ (Periphery-like Products) จะค่อนข้างมีลักษณะของการเปิดกว้างในการแข่งขัน ดังเช่นสินค้าเกษตรหรือสินค้าขั้นต้นอื่น ๆ ความแตกต่างในกระบวนการผลิตนี้ส่งผลทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมในการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างประเทศศูนย์กลางและชายขอบ และทำให้มูลค่าส่วนเกินถูกดูดกลืนเข้าสู่ศูนย์กลาง (Wallerstein, 2004, pp. 26-28)

นอกจากการให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในประเทศที่ส่งผลต่อพลวัตการพัฒนาแล้ว ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างแนวคิดระบบโลกและแนวคิดการพึ่งพากลุ่มอื่น ๆ คือ การมองว่า โครงสร้างของระบบโลกไม่ได้จำแนกเป็นเพียงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลาง-ชายขอบเท่านั้น หากแต่ยังมีกลุ่มรัฐ “กึ่งชายขอบ” (Semiperipheral States) ที่อยู่ระหว่างกลางอีกด้วย วอลเลสเตอร์สไตน์ ชี้ว่าในรัฐกึ่งชายขอบจะมีการผสมผสานระหว่างกระบวนการผลิตสินค้าแบบประเทศศูนย์กลาง และ กระบวนการผลิตสินค้าแบบประเทศชายขอบ ปัจจัยที่สร้างความแตกต่างระหว่างรัฐชายขอบและ รัฐกึ่งชายขอบ คือ รัฐกึ่งชายขอบมักจะมีความเข้มแข็ง และสามารถหนุนเสริมให้เกิดกระบวนการ ผลิตแบบ “กึ่งผูกขาด” เช่นเดียวกับรัฐในศูนย์กลางได้ โดยรัฐเหล่านี้มักจะมีมาตรการในการปกป้อง อุตสาหกรรมของตนจากการแข่งขันจากต่างชาติ ขณะเดียวกันยังมีแนวทางในการพัฒนาประสิทธิภาพ ในการแข่งขันของบรรษัทภายในประเทศให้สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ ตัวอย่างของรัฐกึ่งชายขอบ ที่วอลเลสเตอร์สไตน์ยกขึ้นมา อาทิ เกาหลีใต้ บราซิล และอินเดีย เป็นต้น (Wallerstein, 2004, pp. 29-30)

จะเห็นได้ว่างานในกลุ่มทฤษฎีระบบโลกได้เข้ามาอุดช่องว่างสำคัญของงานในกลุ่มแรก นั่นคือ การละเลยความสำคัญของปัจจัยภายในประเทศที่ส่งผลต่อพลวัตการพัฒนาของประเทศ กำลังพัฒนา ช่องโหว่ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนจากข้อสังเกตของโทนี สมิธ (Tony Smith) ที่ชี้ว่า “ข้อบกพร่องสำคัญในทางระเบียบวิธีของงานเขียนลักษณะนี้ (งานของกลุ่มทฤษฎีพึ่งพา) คือ การละเลยประวัติศาสตร์ในพื้นที่...ดังนั้น จึงทำให้มองตัวแสดงภายในเป็นแค่เพียงตัวเบี้ยสำหรับ พลังจากภายนอก” (Smith, 1979, pp. 257-258) ตัวอย่างที่ตอกย้ำจุดอ่อนดังกล่าวของทฤษฎีพึ่งพา คือ ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในเอเชียตะวันออก แม้ว่ากลุ่มประเทศนี้จะอยู่ ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนนิยมโลก หรือความสำเร็จของกลุ่มประเทศผู้ผลิตน้ำมันที่สามารถรวมกลุ่ม และเพิ่มอำนาจการต่อรอง รวมถึงก้าวพ้นจากข้อจำกัดของระบบทุนนิยมโลกที่ครอบงำโดยประเทศ ตะวันตก (Haynes, 2008, p. 27)

ในระยะหลังดูเหมือนว่านักวิชาการในกลุ่มทฤษฎีพึ่งพาจะมีการปรับตัวตามข้อวิพากษ์วิจารณ์ ดังกล่าว โดยให้น้ำหนักในการศึกษาทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่าง แก่มุมของบริบทเชิงประวัติศาสตร์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก รวมทั้ง การแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงในระดับตัวแสดงระหว่างรัฐ กลุ่มทุนภายในประเทศ และกลุ่มทุน ข้ามชาติ (Cardoso & Faletto, 1978; Evans, 1979; Caporaso, 1980) แม้ว่านับตั้งแต่ช่วง ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมาความนิยมในการศึกษาตามแนวทางของทฤษฎีพึ่งพาจะลดน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก้าวขึ้นมาของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ และรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา แต่ไม่ได้ หมายความว่าทฤษฎีพึ่งพาจะสูญหายไป มีการชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของ “ทฤษฎีพึ่งพาใหม่” (Neo-dependency Theory) โดยงานเหล่านี้พยายามก้าวพ้นกับดักของการอธิบายที่ลดทอนความซับซ้อน ของปรากฏการณ์ให้เหลือเพียงอิทธิพลของปัจจัยภายนอกเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับมิติของตัวแสดง

ในระดับต่าง ๆ มากขึ้น ตัวอย่างของงานเหล่านี้ อาทิ การชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกที่แสดงให้เห็นจากบทบาทขององค์กรระหว่างประเทศ ดังเช่น ธนาคารโลก หรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่ทำให้เกิดสภาวะพึ่งพาแบบใหม่ (Haynes, 2008, p. 27) หรือการชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีมากกว่ากลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเห็นได้จากเมื่อทั้งสองกลุ่มประเทศนี้ประสบวิกฤติเศรษฐกิจ ตัวแสดงในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วมักจะมีพลังในการต่อรองเพื่อไม่ให้วิกฤติเศรษฐกิจสร้างผลกระทบในทางสวัสดิการสังคมภายในประเทศ โดยเฉพาะการเจรจาไม่ให้ตัดลดงบประมาณของรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการ ในขณะที่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามักจะต้องรับเงื่อนไขให้มีการปฏิรูปในเชิงโครงสร้างเมื่อต้องกู้เงินจากภายนอกประเทศ และหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญ คือ การตัดลดงบประมาณของรัฐ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคม (Wibbels, 2006)

อย่างไรก็ตาม จากการเกิดขึ้นของประเทศตลาดเกิดใหม่จำนวนมาก และหลายประเทศในกลุ่มนี้เคยถูกมองว่าเป็นรัฐชายขอบที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศูนย์กลาง และยังถูกมองโดยนักวิชาการในกลุ่มทฤษฎีพึ่งพาว่าเป็นการยากที่จะสามารถก้าวข้ามสถานะของประเทศชายขอบในระบบทุนนิยมโลกที่ความมั่งคั่งจะถูกถ่ายโอนไปยังส่วนกลาง ยิ่งสร้างแรงกดดันให้กับนักวิชาการในกลุ่มนี้ค่อนข้างมาก ข้อเท็จจริงเหล่านี้นับเป็นความท้าทายสำคัญสำหรับทฤษฎีพึ่งพาใหม่ที่ต้องสร้างคำอธิบายเพื่ออุดช่องว่างที่มีของทฤษฎีพึ่งพาเดิม

ข้อถกเถียงระลอกที่สาม: แนวคิดเสรีนิยมใหม่

ข้อถกเถียงระลอกที่สามก่อตัวขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970 ท่ามกลางความเสื่อมถอยในความนิยมที่มีต่อทฤษฎีการพึ่งพาที่เกิดขึ้นพร้อมกับการถดถอยทางเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศในละตินอเมริกา ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมและทฤษฎีพึ่งพา การเกิดขึ้นของแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ในการศึกษาเศรษฐศาสตร์การพัฒนามักจะมีจุดเริ่มต้นจากการวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาเศรษฐศาสตร์การพัฒนาในช่วงแรกที่ทำให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐในการแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ หรือที่ตีฟค ลาล (Deepak Lal) เรียกว่า “หลักความเชื่อเรื่องการวางแผนหรือแทรกแซงของรัฐในระบบเศรษฐกิจ” (Dirigiste Dogma) ที่มักแสดงออกในรูปแบบของแนวนโยบายการสนับสนุนอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ตัวอย่างที่ลาลแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของนโยบายสนับสนุนอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า คือ ความล้มเหลวของอุตสาหกรรมสิ่งทอของอินเดีย ซึ่งรัฐบาลอินเดียได้ออกมาตรการปกป้องและจำกัดการนำเข้ามาตั้งแต่ยุคก่อนได้รับเอกราช และมาตรการดังกล่าวยังคงอยู่ในยุคหลังได้รับเอกราช ลาลชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าอินเดียจะเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศแรก ๆ ที่พัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ ทั้งยังมีแรงงานราคาถูกจำนวนมาก ประกอบกับตลาดภายในประเทศขนาดใหญ่ แต่ภายใต้การปกป้องของรัฐบาลทำให้อุตสาหกรรมสิ่งทอของอินเดียไม่มีแรงจูงใจที่จะพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิต ซึ่งส่งผลทำให้

สินค้าส่งออกของอินเดียไม่สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใช้นโยบายที่แตกต่างออกไปจากอินเดีย (Lal, 2002, pp. 147-149)

ปัญหาสำคัญสำหรับมาตรการปกป้องอุตสาหกรรมภายในประเทศในมุมมองของนักวิชาการกลุ่มนี้ คือ การปกป้องอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนทรัพยากรจากอุตสาหกรรมที่ไม่ได้รับการปกป้องไปยังอุตสาหกรรมที่ได้รับการปกป้อง นอกจากนี้ ยังทำให้นายทุนแข่งขันที่จะแสวงหาการปกป้องจากรัฐบาลมากกว่าที่จะแข่งขันเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิต การเบี่ยงเบนทรัพยากรยังเกิดขึ้นในมิติของการค้าระหว่างประเทศอีกด้วย กล่าวคือ การส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าจะทำให้การขยายตัวของการส่งออกลดลง และจะมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในระยะยาวเนื่องจากการขาดการพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ขณะที่รายได้จากการส่งออกลดลงความจำเป็นในการนำเข้าสินค้าบางประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าทุน และวัตถุดิบจากต่างประเทศที่จำเป็นต่อการผลิตไม่ได้ลดลงตามมา ส่งผลทำให้เกิดการขาดดุลการค้า และหากรัฐบาลตอบสนองต่อปัญหาดังกล่าวด้วยการปกป้องตลาดภายในประเทศ จะยิ่งส่งผลลบต่อประสิทธิภาพในการผลิตตามมา (Krueger, 1998, pp. 1515-1517; Balassa, 1989, pp. 1670-1671)

สำหรับนักวิชาการในกลุ่มนี้ ปัญหาสำคัญของความล้มเหลวในด้านการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา ไม่ได้เกิดจากการดำรงอยู่ของสถาบันทางสังคมหรือเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ดังที่นักวิชาการกลุ่มทฤษฎีทำให้ทันสมัยพยายามชี้ให้เห็น หากแต่เกิดจากปัญหาการแทรกแซงหรือการทำให้หน้าที่จัดสรรทรัพยากรแทนกลไกตลาดของรัฐที่ขาดความสมบูรณ์ แม้ว่านักวิชาการที่สนับสนุนการแทรกแซงของรัฐจะอ้างถึงความล้มเหลวของกลไกตลาด แต่ดังที่ตีฟค ลาลได้ชี้ให้เห็นว่าตลาดที่ไม่สมบูรณ์ยังจะดีกว่าการวางแผนหรือการแทรกแซงของรัฐที่ไม่สมบูรณ์ (Lal 2002: 175-176) กรณีตัวอย่างที่นักวิชาการกลุ่มนี้มักใช้สนับสนุนถึงความสำเร็จของการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดจากปล่อยให้กลไกตลาดทำงาน หรือ “ให้กลไกราคาดำเนินไปอย่างถูกต้อง” (Getting the Prices Right) คือ การเปลี่ยนแปลงนโยบายจากการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้ามาสู่การส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (Export-oriented Industrialization: EOI) ในประเทศอุตสาหกรรมเกิดใหม่ในเอเชีย (Newly Industrializing Countries)

สาเหตุสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงนโยบายมามุ่งเน้นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนั้น เบลา เบลาสซา (Bela Belassa) ได้ชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกส่งผลทำให้การผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากขนาดของตลาดที่ขยายกว้างขึ้น ทำให้สามารถผลิตสินค้าได้ในปริมาณมากจึงทำให้เกิดประสิทธิภาพจากขนาด (Economies of Scale) ซึ่งต่างจากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า ซึ่งขนาดของตลาดจำกัดแค่ภายในประเทศ นอกจากนี้ การผลิตเพื่อส่งออกทำให้ผู้ผลิตจำเป็นต้องยกระดับคุณภาพสินค้าและเทคโนโลยีในการผลิตเพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ (Balassa, 1989, p. 1676)

ประสิทธิภาพที่มากขึ้นยังเกิดขึ้นมาจากการลดการเบี่ยงเบนในการจัดสรรทรัพยากรที่เกิดจากการปกป้องอุตสาหกรรมโดยรัฐอีกด้วย เนื่องจากในการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกรัฐมักจะหลีกเลี่ยงปฏิบัติกับผู้ผลิต ขณะเดียวกันการเปิดการค้าเสรีโดยเฉพาะในสินค้าที่เกี่ยวข้องกับภาคการส่งออกที่มักจะดำเนินการควบคู่ไปกับการส่งเสริมอุตสาหกรรมยังช่วยลดต้นทุนให้กับผู้ผลิต ทำให้การจัดสรรทรัพยากรในประเทศเป็นไปตามกลไกตลาดอย่างแท้จริง

แอนน์ ครูเกอร์ (Anne Krueger) หนึ่งในนักวิชาการคนสำคัญในกลุ่มนี้ และยังเป็นนักวิชาการที่เข้าไปมีบทบาทในธนาคารโลก ได้ตั้งข้อสังเกตถึงบทบาทหรือการดำเนินนโยบายของรัฐในการสนับสนุนอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกว่า ในแง่ของนโยบายอัตราแลกเปลี่ยนรัฐมักจะกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนที่สะท้อนความเป็นจริง เช่นเดียวกับการกำหนดอัตราดอกเบี้ย ในแง่ของนโยบายการค้ามักจะดำเนินการเปิดเสรีทางการค้า รวมถึงการเคลื่อนย้ายเงินทุน ในส่วนของงบประมาณจะพบว่าอัตราการขาดดุลงบประมาณมักจะอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนี้ ครูเกอร์ยังพบว่ารัฐบาลมักจะทุ่มเทงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น โครงสร้างการคมนาคม ติดต่อดสื่อสาร หรือสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Krueger, 1995a, p. 23; Krueger, 1995b, pp. 2519-2520)

จากการที่นักวิชาการในกลุ่มนี้มักจะมีความเชื่อมโยงกับองค์กรระหว่างประเทศดังเช่นธนาคารโลก หรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และสถาบันวิจัยด้านการพัฒนาในสหรัฐอเมริกา อาทิ สถาบันวิจัยเศรษฐกิจแห่งชาติ (National Bureau of Economic Research)² ไม่ว่าจะเป็นแอนน์ ครูเกอร์ เบลา เบลาสซา หรือจกดิช ภักวตี (Jagdish Bhagwati) ทำให้ไม่เป็นที่น่าแปลกใจเลยว่าข้อค้นพบหรือข้อเสนอทางนโยบายของนักวิชาการในกลุ่มนี้จะถูกพัฒนามาเป็นแนวทางการพัฒนาที่องค์กรระหว่างประเทศสนับสนุนให้ประเทศกำลังพัฒนาดำเนินการ เห็นได้จากโครงการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง (Structural Adjustment Programs: SAP) ของธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศในช่วงทศวรรษที่ 1980 ที่สนับสนุนให้ประเทศกำลังพัฒนาอัดมันวินัยการเงินการคลัง การปฏิรูประบบเศรษฐกิจแบบตลาด และการเปิดเสรีทางการค้า และการเงิน (Haynes, 2008, pp. 28-32) และแนวนโยบายภายใต้ชื่อว่า “ฉันทานตวิวอชิงตัน” ที่เสนอโดยจอห์น วิลเลียมสัน (John Williamson) นักเศรษฐศาสตร์ที่เคยทำงานให้กับทั้งกองทุนการเงินระหว่าง

² ในช่วงทศวรรษที่ 1970 สถาบันวิจัยเศรษฐกิจแห่งชาติของสหรัฐฯ ได้สนับสนุนเงินทุนวิจัยต่อมาตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือในชุด Foreign Trade Regime and Economic Development งานในกลุ่มนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของการเปิดเสรีทางการค้าและการเงินที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

ประเทศและธนาคารโลก³**ข้อถกเถียงระลอกที่สี่: แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา**

เช่นเดียวกับข้อถกเถียงระลอกที่สาม งานในกลุ่มรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาเกิดขึ้นจากการศึกษากรณีศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออก แม้ว่านักวิชาการทั้งสองกลุ่มจะศึกษากรณีศึกษาเดียวกัน แต่ได้นำเสนอการตีความหรือคำอธิบายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในขณะที่นักวิชาการกลุ่มเสรีนิยมใหม่พยายามชี้ให้เห็นถึงปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกที่เกิดจากการเปิดเสรีทางการค้า และการลดบทบาทของรัฐบาลในการปกป้องอุตสาหกรรม นักวิชาการกลุ่มรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนามองว่า ความสำเร็จของการพัฒนาเกิดจากการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรัฐ หรือดังที่โรเบิร์ต เวด (Robert Wade) เรียกว่า บทบาทของรัฐบาลในการ “กำกับตลาด” (Governing the Market) (Wade, 2004) ในขณะที่นักวิชาการกลุ่มเสรีนิยมมองว่าความสำเร็จของการพัฒนาเกิดจาก “การปล่อยให้กลไกตลาดดำเนินไปอย่างถูกต้อง” (Getting the Price Right) ของรัฐบาล นักวิชาการกลุ่มรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาดังเช่น อลิซ อัมสเดน (Alice Amsden) กลับชี้ให้เห็นถึงบทบาทของรัฐบาลในลักษณะที่ “จงใจบิดเบือนกลไกตลาด” (Deliberatively gotten them (prices) wrong) (Amsden, 1989, p. 139)

ในภาพรวมนักวิชาการในกลุ่มรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนามีแนวโน้มที่จะมองว่าองค์ประกอบสำคัญในความสำเร็จของการพัฒนาเศรษฐกิจมีอยู่สามประการด้วยกัน (Weiss & Hobson, 1995, p. 149; Weiss, 2003, p. 247) ได้แก่ ประการแรก การให้ความสำคัญกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรกของกลุ่มชนชั้นนำ และทุ่มเททรัพยากรของประเทศในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว โดยในการนี้ของญี่ปุ่นชนชั้นนำในยุคหลังสงครามได้สร้างฉันทามติในการฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจที่ล่มสลายจากผลของสงคราม ในขณะที่ในการนี้ของเกาหลีใต้และไต้หวัน ฉันทามติในหมู่ชนชั้นนำที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมาจากสภาพแวดล้อมในการแข่งขันกับประเทศคู่แข่งสำคัญ นั่นคือ เกาหลีเหนือ และสาธารณรัฐประชาชนจีนตามลำดับ และส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมาจากความต้องการฟื้นตัวหลังสงคราม ประการที่สอง ตัวแสดงที่มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนเป้าหมายของประเทศคือ ระบบราชการที่คัดสรรจากบุคคลที่มีความสามารถ และได้รับการปกป้อง (Insulated) จากแรงกดดันของกลุ่มผลประโยชน์ โดยในการนี้ของญี่ปุ่นหน่วยงานสำคัญที่มีบทบาทดังกล่าว คือ กระทรวง

³ ฉันทามติของจีนที่เสนอโดยวิลเลียมสันประกอบไปด้วยข้อเสนอเชิงนโยบายสิบประการ ได้แก่ 1) วินัยทางการคลัง 2) การจัดเรียงลำดับความสำคัญของการใช้งบประมาณใหม่ (เพื่อลดขนาดของรัฐ) 3) การปฏิรูปภาษีเพื่อขยายฐานภาษีให้กว้างขึ้น 4) การเปิดเสรีอัตราดอกเบี้ย 5) การเปิดเสรีอัตราแลกเปลี่ยน 6) การเปิดเสรีทางการค้า 7) การเปิดเสรีสำหรับการลงทุนตรงจากต่างประเทศ 8) การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ 9) การลดทอนกฎระเบียบทางเศรษฐกิจ 10) การขยายการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินให้ครอบคลุมภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ (Williamson, 2008, pp. 16-17)

การค้าระหว่างประเทศและอุตสาหกรรม (Ministry of International Trade and Industry: MITI) ในกรณีของเกาหลีใต้หน่วยงานที่มีบทบาทดังกล่าว คือ คณะกรรมการวางแผนเศรษฐกิจ (Economic Planning Board: EPB) และประการที่สามการมีช่องทางเชิงสถาบันสำหรับความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจ (Institutionalization of Government-business Cooperation) โดยช่องทางดังกล่าวอาจเป็นช่องทางที่เป็นทางการ ดังเช่นการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการส่งออกรายเดือนของเกาหลีใต้ที่เป็นช่องทางในฝ่ายการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจใช้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสานความร่วมมือในการแก้ปัญหา หรือในกรณีของญี่ปุ่นที่มีช่องทาง การประสานความร่วมมือผ่านสมาคมการค้าเฉพาะด้าน หรือผ่านคณะกรรมการที่ปรึกษา (Shingikai) หรืออาจผ่านช่องทางที่ไม่เป็นทางการ ดังเช่นความสัมพันธ์จากการมีพื้นเพการศึกษาร่วมกัน หรือ ความสัมพันธ์ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนบุคลากรจากภาครัฐ ภาคราชการ และภาคการเมือง ที่เรียกในภาษาญี่ปุ่นว่าอะมะคุดารี (Amakudari) (ไชยวัฒน์ คำชู และนิธิ เนื่องจำนงค์, 2552)

งานในกลุ่มรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา นอกจากจะทำหายคำอธิบายนักวิชาการกลุ่มเสรีนิยมใหม่ โดยตรงแล้ว จะเห็นได้ว่ายังสร้างความท้าทายให้กับคำอธิบายของนักวิชาการกลุ่มทฤษฎีพึ่งพา รวมถึงนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาในช่วงแรกอีกด้วย การชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของประเทศด้อยพัฒนา แม้ว่าจะอยู่ภายใต้โครงสร้างระบบทุนนิยมโลก ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยภายในในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ และช่วยให้หลุดพ้นจากกับดักของ “การด้อยพัฒนา” ในขณะเดียวกัน แม้ว่าข้อเสนอของแนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา ยังชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมอุตสาหกรรมโดยรัฐอาจไม่ได้เป็นเครื่องรับรองความสำเร็จของการพัฒนา ดังที่นักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาในยุคแรกเสนอ หากแต่จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างรัฐที่มีความเป็นอิสระจากแรงกดดันของกลุ่มผลประโยชน์ในระดับหนึ่ง ประกอบกับโครงสร้างเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการประสานงานระหว่างภาครัฐและกลุ่มผลประโยชน์ พร้อมทั้งเจตจำนงทางการเมืองของชนชั้นนำ ในการพัฒนาเศรษฐกิจ

ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศกลุ่มเอเชียตะวันออกส่งผลทำให้แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาได้รับความนิยมอย่างมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวเข้าสู่ช่วงทศวรรษที่ 1990 และกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเริ่มประสบกับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจได้ส่งผลทำให้ความนิยมในแนวคิดดังกล่าวลดน้อยลงตามลำดับ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลากหลายแง่มุม (นิธิ เนื่องจำนงค์, 2551-2552) ไม่ว่าจะเป็นงานข้อวิจารณ์ที่มองว่าแนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนามักขาดมิติทางประวัติศาสตร์ที่วิเคราะห์ถึงรากฐานที่มาของความเข้มแข็งของรัฐ ดังนั้น งานในกลุ่มนี้แม้ว่าจะยอมรับในบทบาทของรัฐที่ส่งผลต่อความสำเร็จในทางการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่มักเสนอให้ศึกษาถึงจุดกำเนิดและพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ของรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา (Kohli, 2004; Vu, 2010) ข้อวิจารณ์ที่เสนอให้พิจารณาพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและตัวแสดงในสังคมมากกว่าที่จะให้น้ำหนักกับบทบาทของรัฐหรือระบบราชการแต่

เพียงด้านเดียว (Evans, 1995; Hundt, 2009) หรือข้อวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงการละเลยอิทธิพลของบริบททางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อพลวัตการพัฒนา โดยเฉพาะบริบททางภูมิรัฐศาสตร์ของสงครามเย็น และอิทธิพลของสงครามที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียช่วงสงครามเย็น เป็นต้น (Pempel, 1999; Stubbs, 2005)

เหตุการณ์ที่เป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาถูกโจมตีเป็นอย่างมาก คือวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียในปี ค.ศ. 1997 ผลของวิกฤติดังกล่าวทำให้นักวิชาการหลายคนถึงกับชี้ให้เห็นถึงจุดจบของทุนนิยมแบบเอเชีย (Moon & Rhyu, 2000, pp. 97-98) หรือการแปลงสภาพของรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาไปสู่รัฐในรูปแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐที่กำกับดูแลกฎเกณฑ์ (Regulatory State) (Jayasuriya, 2005, pp. 381-387) หรือกระทั่งรัฐแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberal State) (Pirie, 2008) แม้ว่าจะงานจำนวนหนึ่งจะชี้ให้เห็นถึงจุดจบของรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา งานอีกส่วนหนึ่งกลับชี้ให้เห็นถึงการปรับตัว หรือกระทั่งความสำคัญของรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีมากขึ้นในบริบทการพัฒนาปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นงานของอลิซ อัมสเดน (Alice Amsden) และวันเวิน ชู (Wan-Wen Chu) ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของ “รัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาใหม่” (Neo-developmental State) ที่ขับเคลื่อนอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูงในไต้หวัน ที่มีบทบาทสำคัญสามด้าน ได้แก่ ด้านแรกในด้านการแข่งขัน รัฐจะมีบทบาทในการส่งเสริมอำนาจในตลาดให้กับบริษัทเอกชน ไม่ว่าจะผ่านทางการควบคุมกิจการกับต่างชาติหรือการส่งเสริมให้ลงทุนในต่างประเทศ ด้านที่สองการวิจัยและพัฒนาที่รัฐพยายามส่งเสริมทั้งทางตรงและทางอ้อมให้บริษัทเอกชนทำการวิจัยและพัฒนาในศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมเทคโนโลยีก้าวหน้า และด้านที่สาม การจ้างงาน ซึ่งรัฐพยายามออกนโยบายเพื่อสร้างเสถียรภาพให้กับการจ้างงานในอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์ (Amsden & Chu, 2003, pp. 169-171) หรืองานของซอน โอ’เรียอิน (Sean O’Riain) ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของ “รัฐที่ขับเคลื่อนเครือข่ายการพัฒนา” (Developmental Network State) ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของไอร์แลนด์ โดยรัฐมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายความเชื่อมโยงทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศ มากกว่าที่จะมีบทบาทในการแทรกแซงโดยตรง (O’Riain, 2004)

ในทำนองเดียวกันลินดา ไวส์ (Linda Weiss) ได้ชี้ว่า ในยุคของระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง บทบาทของรัฐในการส่งเสริมและสนับสนุนจะยิ่งมีมากขึ้นดังที่ไวส์เรียกว่า “รัฐที่ตื่นตัวทางเทคโนโลยี” (Activist Technology State) นอกจากนี้ไวส์ยังชี้ให้เห็นว่าแม้กระเียบระหว่างประเทศจะสร้างข้อจำกัดในการแทรกแซงของรัฐในนโยบายอุตสาหกรรมแบบเดิม แต่ยังคงค่อนข้างเปิดช่องว่างให้รัฐเข้ามาแทรกแซงในอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูง (Weiss, 2010, p. 193-194) แนวโน้มที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งสำหรับการศึกษิตตามแนวทางรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาในปัจจุบัน คือ การขยายขอบเขตของการศึกษาที่ข้ามพ้นภูมิภาคเอเชียตะวันออก และยังข้ามพ้นขอบเขตของการพัฒนาอุตสาหกรรมในความหมายแบบแคบอีกด้วย

ตั้งเป้าหมายของพีเตอร์ ฮีแวนส์ ในการศึกษาประเทศแอฟริกาใต้ ที่ชี้ว่าตัวแบบรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 ควรจะเป็นรัฐที่มุ่งเน้นการเสริมศักยภาพ (Capacity Enhancing State) โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพของพลเมืองมากกว่าเครื่องจักร และสร้างความเข้มแข็งและความเป็นอิสระของกลไกรัฐพร้อมกับการสร้างความสัมพันธ์ที่ฝังลึก (Embeddedness) กับตัวแสดงในสังคมเพื่อช่วยให้การขับเคลื่อนนโยบายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (Evans, 2010)

ยุคหลังฉันทานตวอชิงตัน และการหันกลับไปหาสถาบัน?

แม้ว่าวิกฤติการณ์แฮมเบอร์เกอร์ที่กระทบต่อเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกา และส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อเศรษฐกิจในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก จะเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ความเชื่อถือที่มีต่อฉันทานตวอชิงตันได้รับผลกระทบอย่างมาก จนทำให้มีการตั้งข้อสังเกตถึงการสิ้นสุดของฉันทานตวอชิงตัน แต่กระแสการวิพากษ์วิจารณ์ฉันทานตวอชิงตันได้เริ่มก่อตัวมาเป็นระยะเวลานานตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 เป็นที่น่าสนใจว่ากระแสที่เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ เป็นกระแสที่เกิดขึ้นภายในองค์กรที่สนับสนุนแนวนโยบายแบบฉันทานตวอชิงตันนั่นคือธนาคารโลก โดยผู้นำการวิพากษ์วิจารณ์คือโจเซฟ สติกลิตซ์ (Joseph Stiglitz) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล อดีตรองประธานอาวุโสและนักเศรษฐศาสตร์ประจำธนาคารโลก สติกลิตซ์ชี้ให้เห็นว่าแนวนโยบายจากฉันทานตวอชิงตันมักจะไม่สมบูรณ์ และมักจะนำไปใช้อย่างหลงทาง ในการทำให้กลไกตลาดทำงานจำเป็นต้องอาศัยแนวนโยบายอื่น ๆ ควบคู่กันไม่ว่าจะเป็นกฎระเบียบทางการเงิน และนโยบายแข่งขันทางการค้า ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยบทบาทของรัฐในแง่ที่รัฐสามารถทำงานเสริมกับตลาดได้ นอกเหนือจากการวิจารณ์แก่นสำคัญของฉันทานตวอชิงตันที่เชื่อให้หลักของตลาด (Market Fundamentalism) รวมถึงการนำแนวนโยบายไปปฏิบัติแล้ว สติกลิตซ์ยังวิพากษ์วิจารณ์ตัวแสดงสำคัญที่สนับสนุนแนวนโยบายแบบฉันทานตวอชิงตัน นั่นคือกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และกระทรวงการคลังของสหรัฐอเมริกาอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องความโปร่งใส และการขัดขวางแนวนโยบายที่สนับสนุนเรื่องการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม (Stiglitz, 1998; Stiglitz, 2008, pp. 42-52)

การวิจารณ์ฉันทานตวอชิงตันของสติกลิตซ์ได้นำไปสู่การปรับตัวของฉันทานตวอชิงตันในสองระลอก ในระลอกแรกของ “ฉันทานตวอชิงตันบวก” (Washington Consensus Plus) มีการ “เพิ่มเติม” รายการนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มเติมแนวคิดเรื่องนโยบายการแข่งขันทางการค้า หรือการต่อต้านการผูกขาดทางการค้า ที่ควรดำเนินควบคู่กับการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การมุ่งเน้นประเด็นเรื่องการขยายโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้หญิง การเพิ่มโครงข่ายการรองรับทางสังคม (Social Safety Net) ในระลอกที่สองซึ่งสติกลิตซ์เรียกว่า “ฉันทานตวอชิงตันบวกบวก” (Washington Consensus Plus Plus) ได้ขยายขอบเขตของข้อเสนอจากอาณาบริเวณของนโยบายไปสู่การปฏิรูปสถาบันภาครัฐที่เป็นตัวแสดงสำคัญในการนำนโยบายไปปฏิบัติ (Stiglitz, 2008, pp. 49-52)

ทิศทางของการปรับตัวของฉันทามติวอชิงตัน หรือสิ่งที่สติกลิตซ์เรียกว่า “หลังฉันทามติวอชิงตัน” (Post-Washington Consensus) หากพิจารณาในภาพกว้างของข้อถกเถียงเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาทั้งสี่ระลอกดังที่ได้กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นการปรับตัวในแนวทางที่พยายามประนีประนอมแนวคิดเรื่องบทบาทของรัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังแนวทางของรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา และแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่เชื่อในหลักการของตลาดเสรี ผลที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งของความพยายามดังกล่าว คือ การเกิดขึ้นของแนวทาง “หันกลับไปหาสถาบัน” (Institutional Turn) ในการศึกษาการพัฒนาดังที่พีเตอร์ อีแวนส์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ (Evans, 2008, pp. 68-69)

ในการศึกษาบทบาทของสถาบันที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์การพัฒนามักจะเริ่มต้นจากงานของดักลาส นอร์ธ (Douglass North) โดยนอร์ธชี้ว่าองค์ประกอบของสถาบันที่เอื้อต่อการเพิ่มผลิตภาพในการผลิต และลดต้นทุนการทำธุรกรรม (Transaction Costs) มีด้วยกันสามประการ ได้แก่ ประการแรก การพัฒนาระบบการชั่งตวงวัดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียว และการมีระบบสิทธิในทรัพย์สิน ประการที่สอง การสร้างกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพและสามารถลดต้นทุนของการบังคับใช้ได้ ประการสุดท้าย การพัฒนาสถาบันที่จะสามารถบูรณาการองค์ความรู้ในสังคมที่กระจัดกระจาย และสถาบันที่สามารถติดตามการทำตามสัญญา และจัดการความขัดแย้งได้ นอกจากนี้จะชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญของสถาบันที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว นอร์ธยังชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ทำให้บางประเทศไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา นั่นคือในบางประเทศโครงสร้างเชิงสถาบันแบบดั้งเดิมอาจทำให้เกิดองค์กรบางประเภทที่มีผลประโยชน์ผูกพันกับโครงสร้างแบบเดิม ตัวอย่างที่ชัดเจนของลักษณะปัญหาเช่นนี้ คือ โครงสร้างในระบบอุปถัมภ์ที่นำมาซึ่งระบบการผูกขาด และการคอร์รัปชันในระบบเศรษฐกิจ ในขณะที่นอร์ธชี้ว่าการวางโครงสร้างเชิงสถาบันแบบที่เป็นทางการไม่ได้เป็นเครื่องรับรองความสำเร็จของการพัฒนาเศรษฐกิจ สิ่งที่สำคัญสำหรับการทำงานอย่างราบรื่นของโครงสร้างเชิงสถาบันแบบที่เป็นทางการ คือ การยอมรับในหลักการทำงานของสถาบันดังกล่าว และปลูกฝังจนกลายเป็นจารีตในหมู่ตัวแสดง (North, 2005, pp. 159-161)

ในทำนองเดียวกันดานี รอดริค (Dani Rodrik) ได้ชี้ให้เห็นถึงสถาบันห้าประเภทที่สนับสนุนการทำงานของระบบตลาด ได้แก่ ประเภทแรก สถาบันที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทรัพย์สิน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประกอบการมีความเชื่อมั่น และมีแรงจูงใจในการทำธุรกิจ ประเภทที่สอง สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการกำกับกฎเกณฑ์ โดยรอดริคชี้ว่ายิ่งตลาดมีความเสรีมากเท่าไร ยิ่งมีความจำเป็นในการมีสถาบันมากำกับการทำงานของตลาดเพื่อลดปัญหาความล้มเหลวของตลาดมากขึ้นเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นสถาบันกำกับกิจกรรมทางการเงิน แรงงาน สินค้า และบริการ เป็นต้น ประเภทที่สาม สถาบันที่ช่วยสร้างเสถียรภาพให้กับเศรษฐกิจมหภาค เนื่องจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นระบบที่ไม่อาจสร้างเสถียรภาพได้ในตัวเอง ดังนั้น การมีสถาบันที่จะสามารถช่วยสร้างเสถียรภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น เช่น สถาบันที่ดูแลเสถียรภาพของการเงินการคลัง ประเภทที่สี่ สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง

หลักประกันทางสังคม เนื่องจากระบบตลาดเป็นระบบที่มีพลวัต เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงที่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การมีอยู่ของสถาบันที่จะสร้างหลักประกันทางสังคมเพื่อรองรับความเสี่ยงจึงเป็นสิ่งจำเป็น ประเด็นที่ท้าทาย สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ (Rodrik, 2007, pp. 155-161)

เป็นที่น่าสนใจว่าในระยะหลังงานที่ศึกษาบทบาทของสถาบันในการพัฒนาเศรษฐกิจได้มีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับทั้งปัจจัยทางการเมือง และมิติเชิงประวัติศาสตร์มากขึ้น ตัวอย่างงานในกลุ่มนี้ ได้แก่ งานของดาร์อน ออะโมกลู (Daron Acemoglu) ซีมอน จอห์นสัน (Simon Johnson) และเจมส์ โรบินสัน (James Robinson) ในงานที่ศึกษาอิทธิพลของสถาบันที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่าทั้งสามจะตระหนักว่าสถาบันทางเศรษฐกิจส่งผลต่อการพัฒนาหรือการด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ แต่ทั้งสามมองว่าตัวแปรหนึ่งที่กำหนดความเป็นไปของสถาบันทางเศรษฐกิจคือสถาบันทางการเมือง ทั้งสถาบันแบบที่เป็นทางการ และโครงสร้างทางอำนาจที่แท้จริงในสังคม ทั้งสามได้ยกตัวอย่างถึงการเปลี่ยนแปลงในสถาบันทางการเมืองในเกาหลี ที่ได้แยกออกเป็นเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ ซึ่งทั้งสองประเทศอยู่ภายใต้โครงสร้างสถาบันทางการเมือง และสถาบันทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ผลการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะเวลากว่า 60 ปีหลังจากที่แยกเป็นสองประเทศได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความแตกต่างในโครงสร้างเชิงสถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจส่งผลต่อความแตกต่างในระดับการพัฒนา (Acemoglu, Johnson & Robinson, 2005, pp. 392, 404-406)

นอกจากงานของนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวการศึกษาแบบเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบันแล้ว จะพบว่านักวิชาการที่เคยชี้ให้เห็นถึงบทบาทของรัฐในการขับเคลื่อนการพัฒนาได้เริ่มให้ความสนใจในการศึกษาสถาบันมากขึ้น ในการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศนอกกลุ่มแอตแลนติกเหนือ อลิซ อัมสเดนได้ชี้ให้เห็นว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จมักจะเกิดขึ้นจาก “การทำให้กลไกการควบคุมทำงานอย่างถูกต้อง” (Getting the Control Mechanism Right) โดยอัมสเดนอธิบายกลไกการควบคุม คือ ชุดของสถาบันที่ทำงานอยู่บนหลักต่างตอบแทน (Reciprocity) กล่าวคือ ความช่วยเหลือที่ภาคเอกชนจะได้รับจะต้องแลกเปลี่ยนกับผลการดำเนินงานที่ทำได้ตามเป้าหมายที่รัฐได้กำหนดไว้ โดยรัฐจะมีการพัฒนากลไกหรือโครงสร้างเชิงสถาบันคอยกำกับกระบวนการทำงาน โครงสร้างเหล่านี้จะเป็นตัวควบคุมไม่ให้ปัญหา “ความล้มเหลวของรัฐบาล” (Government Failure) ขยายวงกว้างและกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ (Amsden, 2001, pp. 8-11)

แม้ว่าแนวคิดหลังฉันทามติของจีนต้นจะได้รับการตอบรับในวงกว้าง เช่นเดียวกับการขยายตัวของการศึกษาเศรษฐศาสตร์การพัฒนาแนวสถาบัน แต่สำหรับนักวิชาการบางคนแนวคิดหลังฉันทามติของจีนยังคงไม่สามารถ “ก้าวพ้น” ฉันทามติของจีนต้น และพยายามที่ประนีประนอมกับข้อเสนอเดิมด้วยการเสนอแนวนโยบายเพื่ออุดช่องว่างปัญหาความไม่สมบูรณ์ของตลาดเท่านั้น

(Fine, 2001) สำหรับนักวิชาการบางคนปัญหาสำคัญของข้อเสนอของแนวคิดหลังฉันทามติวอชิงตัน ความคับแคบและความเป็นเทคนิคของข้อเสนอที่ละเลยปัญหาโครงสร้างอำนาจที่เหลื่อมล้ำ ทั้งในระดับภายในรัฐ และในระดับระหว่างประเทศ (Onis & Senses, 2005, pp. 286-287) ในภาพรวม แม้ว่ากระแสการวิพากษ์วิจารณ์ที่มีต่อฉันทามติวอชิงตันจะส่งผลต่อความนิยมของแนวคิดดังกล่าว และทำให้แนวคิดดังกล่าวต้องมีการปรับตัวตามการวิพากษ์วิจารณ์ แต่ดูเหมือนว่าการสร้าง “ฉันทามติใหม่” ของแนวการพัฒนาเศรษฐกิจจะยังไม่เกิดขึ้น และดูเหมือนว่ากระแสวิพากษ์วิจารณ์จะส่งผลในทางพองความชอบธรรมให้กับฉันทามติวอชิงตันมากกว่าจะปฏิเสธ และนำเสนอสิ่งใหม่ขึ้นมา

วิกฤติการณ์ความชอบธรรมของฉันทามติวอชิงตัน และการก่อตัวของฉันทามติปักกิ่ง

สิ่งที่ดูเหมือนจะส่งผลกระทบต่อความนิยมและความชอบธรรมของแนวคิดเสรีนิยมใหม่และฉันทามติวอชิงตันมากที่สุด คือ เหตุการณ์วิกฤติการณ์เศรษฐกิจในปี ค.ศ. 2008 ในประเทศที่ได้ชื่อว่า เป็นศูนย์กลางของระบบทุนนิยมโลก นั่นคือ สหรัฐอเมริกา จนเกิดปรากฏการณ์การชุมนุมประท้วง เป็นขบวนการที่เรียกว่า “Occupy Movement” เริ่มจาก “Occupy Wall Street” ซึ่งเป็นบริเวณ ที่ถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์ทุนนิยมของสหรัฐฯ และได้แพร่กระจายไปยังเมืองใหญ่ ๆ อีกหลายแห่งในสหรัฐฯ ผลที่ตามมาจากวิกฤติการณ์ครั้งดังกล่าวนอกเหนือจะสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นการสิ้นสุดยุคของการหมกมุ่นที่จะดึงดูดเงินทุนต่างชาติ (Foreign Finance Fetish) การหันกลับมาให้ความสำคัญกับนโยบายสังคม และนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรม รวมทั้งการปฏิรูประบบภาครัฐ และสร้างกลไกการตรวจสอบกำกับกฎเกณฑ์ให้กับระบบตลาด ยังส่งผลให้เกิดการตั้งคำถามกับตัวแบบ การพัฒนาแบบเดิม และการปรับเปลี่ยนวาระการพัฒนาแบบใหม่ (Birdsall & Fukuyama, 2011) สำหรับนักวิชาการบางคนวิกฤติเศรษฐกิจในครั้งนี้เป็นภาพสะท้อนของการสิ้นสุดของตัวแบบทุนนิยม แบบแองโกลอเมริกัน (Lim, 2008, pp. 58-60) การตายของฉันทามติโลกาภิวัตน์ (Globalization Consensus) (Rodrik, 2008) หรือจุดจบของเสรีนิยมใหม่ (End of Neoliberalism) (Stiglitz, 2008, July 7)

ที่ผ่านมา กลุ่มนักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายที่วิพากษ์วิจารณ์ฉันทามติวอชิงตันพยายามนำเสนอ “ฉันทามติ” อื่น ๆ เพื่อขึ้นมาท้าทายไม่ว่าจะเป็น “ฉันทามติมอนเทอร์เรย์” (Monterrey Consensus) “ฉันทามติโคเปนเฮเกน” (Copenhagen Consensus) “ฉันทามติเม็กซิโก” (Mexico Consensus) “ฉันทามติภาคใต้” (Southern Consensus) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอเหล่านี้ ยังไม่สามารถสร้าง “ความเห็นพ้องต้องกัน” ในลักษณะของฉันทามติได้ รวมทั้งยังขาดการพัฒนา รากฐานในทางทฤษฎีที่หนักแน่น (Foreign Policy, 2004, pp. 16-17) อย่างไรก็ตาม ในหมู่ออกเสนอ ต่าง ๆ ดูเหมือนว่าจะมีข้อเสนอหนึ่งที่มีความโดดเด่นมากกว่าข้อเสนออื่น ๆ นั่นคือ “ฉันทามติปักกิ่ง” (Beijing Consensus) แนวคิดเรื่องฉันทามติปักกิ่งได้รับการเสนอครั้งแรกโดยโจซัว คูเปอร์

ราโม (Joshua Cooper Ramo) อดีตบรรณาธิการนิตยสารไทม์ (Time Magazine) ราโมชี้ว่า ฉันทานตบิปปักกัังไม่ใช่เพียงแนวนโยบายเศรษฐกิจเท่านั้นแต่แฝงไว้ด้วยแนวคิดของการเปลี่ยนแปลง สังคม หรือการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคม ในแง่นี้ฉันทานตบิปปักกัังจึงเป็น แนวทางในการ “ทำให้ทันสมัย” ในรูปแบบของจีน ที่นอกจากจะสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างรวดเร็วแล้ว ยังเป็นการเติบโตที่มีคุณภาพ และมีการกระจายผลการพัฒนาอย่างเท่าเทียมอีกด้วย องค์ประกอบสำคัญของฉันทานตบิปปักกัังตามที่เสนอไว้โดยราโมคือ ประการแรก การพัฒนาอุตสาหกรรม ที่อยู่บนฐานของนวัตกรรมและการทดลองสิ่งใหม่ ๆ ประการที่สอง การปฏิรูปแบบค่อยเป็นค่อยไป มากกว่าการสร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ (Ramo, 2004, pp. 4-5)

นอกจากการนำเสนอแนวคิดฉันทานตบิปปักกัังของราโมแล้ว ในระยะเวลาต่อมาสเตฟาน ฮาลเพอร์ (Stefan Halper) ได้เพิ่มเติมองค์ประกอบของฉันทานตบิปปักกัังให้ครอบคลุมตัวแบบทุนนิยม ที่ชี้นำโดยรัฐ (State-directed Capitalism) และสมการทางการเมืองที่สำคัญ นั่นคือ การผสมผสาน อำนาจของตลาดกับเสถียรภาพภายใต้การปกครองแบบอำนาจนิยม ฮาลเพอร์ชี้ว่า แนวการพัฒนา เศรษฐกิจของจีนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันตัวแบบเอเชียตะวันออก โดยมีการปรับแต่งให้สอดคล้องกับ บริบทของจีน คุณลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจการเมืองจีน อาทิ ประการแรก การพัฒนาบริษัท แห่งชาติขนาดใหญ่ที่ควบคุมกิจการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน ประการที่สอง การสั่งสม เงินทุนสำรองปริมาณมหาศาล และรัฐมักจะใช้เงินทุนเหล่านี้ในการลงทุนด้านต่าง ๆ เช่น พันธบัตร อสังหาริมทรัพย์ หรือการลงทุนในต่างประเทศ ผ่านทางกลไกสำคัญคือกองทุนเพื่อความมั่งคั่งแห่งชาติ (Sovereign Wealth Fund: SWFs) ประการที่สาม ความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดระหว่างชนชั้นนำ ที่อยู่ในอำนาจกับผู้บริหารบริษัทต่าง ๆ⁴ (Halper, 2010, pp. 122-126) ทั้งนี้ฮาลเพอร์ชี้ว่าตัวแบบ การพัฒนาของจีนอาจจะเป็นการยากที่ประเทศอื่น ๆ จะลอกเลียนหรือนำไปปฏิบัติเนื่องจากในกรณี ของจีนตัวแบบการพัฒนาอยู่ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะบางประการ เช่น แรงงานจำนวนมาก การควบคุม การเพิ่มขึ้นของค่าแรง ฐานเงินออมมหาศาลในประเทศ จริยธรรมการทำงานแบบขงจื้อ และ ประสบการณ์ของการอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนจากส่วนกลางกว่าครึ่งศตวรรษ เป็นต้น (Halper, 2010)

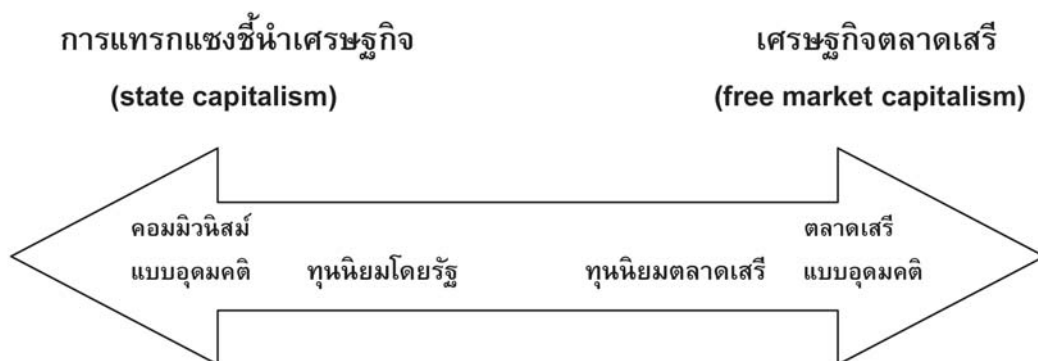
หลังจากการนำเสนอแนวคิดเรื่องฉันทานตบิปปักกััง ได้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่าง กว้างขวาง หนึ่งในผู้นำการวิพากษ์วิจารณ์ที่สำคัญ คือ จอห์น วิลเลียมสัน ผู้นำเสนอคำว่า “ฉันทานตบิ วอชิงตัน” นั่นเอง ในภาพรวมวิลเลียมสันชี้ว่า ฉันทานตบิปปักกัังจะไม่สามารถครอบงำ หรือกลายเป็น ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจในอนาคตด้วยเหตุผลสองประการ ได้แก่ ประการแรก ฉันทานตบิปปักกััง นำเสนอภาพที่บิดเบือน หรือเป็นการตีความประสบการณ์การพัฒนาของจีนที่ผิดพลาด เนื่องจาก

⁴ ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างรัฐบาลกับผู้บริหารบริษัทต่าง ๆ เห็นได้จากบรรดาบริษัทที่ได้รับการสนับสนุน จากรัฐคิดเป็นร้อยละ 80 ของมูลค่าทั้งหมดของตลาดหุ้นของจีนดู The Economist, January 21, 2012.

วิลเลียมสันมองว่าประสบการณ์ที่ผ่านมาของจีนสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จจากการเปิดเสรีมากกว่า อิทธิพลจากการตัวแสดงดังเช่นรัฐวิสาหกิจ หรือบรรษัทที่รัฐเป็นเจ้าของ ประการที่สอง ข้อเท็จจริงที่ว่าหนึ่งในองค์ประกอบของความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของจีน คือ การปกครองแบบอำนาจนิยมจะทำให้ภาพลักษณ์ของจีนเสียหายในระยะยาว (Williamson, 2012, p. 16) ในทำนองเดียวกัน ยาง เยา (Yang Yao) มองว่าหากมีสิ่งๆ ที่เรียกว่าฉันทามติปักกิ่ง สิ่งนั้นน่าจะหมายความว่าถึงแนวทางที่จีนพยายามปฏิรูปเชิงสถาบันและปฏิรูปแนวนโยบายเพื่อให้ฉันทามติของจีนสามารถทำงานได้ในบริบทของจีน ยางยังชี้ให้เห็นว่าที่ผ่านมาจีนได้ดำเนินการตามแนวนโยบายของฉันทามติของจีนในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาวินัยทางการคลัง การแปรรูปรัฐวิสาหกิจกว่าร้อยละ 80 ของทั้งหมด เป็นต้น (Yang, 2011, p. 28)

สำหรับสกอตต์ เคนเนดี (Scott Kennedy) นักวิชาการด้านจีนศึกษาชาวอเมริกันมองว่าฉันทามติปักกิ่งไม่ได้สะท้อนภาพที่แท้จริงของประสบการณ์การพัฒนาเศรษฐกิจในจีน กล่าวคือ ประการแรก การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของจีนไม่ได้เกิดจากการพัฒนานวัตกรรมทางเทคโนโลยี โดยในการนี้ของสินค้าส่งออกในกลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศของจีนพบว่ากว่าร้อยละ 85 มาจากเทคโนโลยีของต่างประเทศ ประการที่สอง การพัฒนาของจีนแม้ว่าจะส่งผลทำให้คนจีนหลายล้านคนพ้นจากระดับความยากจน แต่จีนมีการพัฒนามากขึ้น ช่องว่างของการพัฒนายิ่งขยายกว้างมากขึ้น ประการที่สาม การพัฒนาของจีนไม่ได้มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากประเทศอื่น ๆ การดำเนินนโยบายของจีนหลายประการสอดคล้องกับฉันทามติของจีนไม่ว่าจะเป็นการรักษาวินัยทางการคลัง การเปิดเสรีทางการค้า การเปิดเสรีการลงทุนตรงจากต่างประเทศ ขณะที่นโยบายสำคัญของจีน อาทิ เขตเศรษฐกิจพิเศษนั้นได้รับอิทธิพลหรือตัวอย่างมาจากประเทศอื่น ๆ ประการที่สี่ ผู้ปกครองจีนไม่ได้มีอำนาจมากจนสามารถขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้บรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ในทุกประการได้ ความสำเร็จในการดำเนินนโยบายในหลายประการเกิดมาจากการผลักดันจากท้องถิ่นไม่ได้เกิดจากการวางแผนของรัฐบาลกลาง ประการสุดท้าย ขนชั้นนำและผู้กำหนดนโยบายของจีนไม่ได้เห็นด้วยกับแนวคิดในฉันทามติปักกิ่งเสมอไป แนวคิดที่ได้รับความนิยมมากกว่าในจีน คือ “ตัวแบบจีน” (China Model) หรือในภาษาจีน คือ “จงกั๋ว มอซี” (Zhongguo Moshi) (Kennedy, 2010, pp. 469-473) แม้ว่าแนวคิดฉันทามติปักกิ่งจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้างมากขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่าแนวคิดเรื่องฉันทามติปักกิ่งจะถูกปฏิเสธหรือลบล้างโดยสิ้นเชิง หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของฉันทามติปักกิ่งที่สามารถนำไปต่อยอดข้อถกเถียงได้ต่อไป คือ บทบาทของรัฐในการขึ้นาระบบทุนนิยม ซึ่งสอดคล้องกับบริบทและทิศทางในปัจจุบันที่ผลจากวิกฤติการณ์เศรษฐกิจที่กระทบต่อสหรัฐอเมริกาและยุโรปได้ทำให้แรงเหวี่ยงของการพัฒนาได้แกว่งย้อนกลับจากเดิมที่เคยแกว่งไปในทิศทางที่สนับสนุนหลักการของระบบตลาดเสรี ในปัจจุบันได้แกว่งไปในทิศทางที่สนับสนุนหรือยอมรับบทบาทของรัฐในการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจ (Pieterse, 2010, p. 210) หรือในข้อสังเกตของมาร์ค บีสัน (Mark Beeson) ที่ชี้ว่าในปัจจุบัน “อาจจะไม่มีทางเลือกอื่นนอกเหนือจากรูปแบบของการแทรกแซง

โดยรัฐ และทุนนิยมไม่ว่าจะเป็นประเภทใดก็ตามในท้ายที่สุดแล้วย่อมต้องพึ่งพารัฐสำหรับการอุดหนุน” (Beeson, 2010, p. 92)

ภาพที่ 1: สเปกตรัมบทบาทของรัฐและตลาดในการพัฒนา

ที่มา: ปรับปรุงจาก Bremmer, 2010, p. 44

จากภาพที่ 1 ที่แสดงให้เห็นถึงเส้นสเปกตรัมในบทบาทของรัฐและตลาดในการพัฒนาเศรษฐกิจจะเห็นได้ว่าในตัวอย่างที่เอียงไปในส่วนของการแทรกแซงชี้นำเศรษฐกิจจะเป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบทุนนิยมโดยรัฐ ขณะที่ตัวอย่างที่ค่อนข้างไปทางเศรษฐกิจตลาดเสรี คือ ทุนนิยมตลาดเสรี และปลายสุดของแต่ละด้าน คือ ระบบคอมมิวนิสต์แบบอุดมคติ และระบบตลาดเสรีแบบอุดมคติ การใช้คำว่าอุดมคติในที่นี้สะท้อนนัยว่าระบบดังกล่าวยากที่จะเกิดขึ้นได้ในโลกแห่งความเป็นจริง หรือในความเป็นจริงแทบจะไม่มีระบบเศรษฐกิจการเมืองใดที่มีความสุดโต่งในด้านใดด้านหนึ่ง หากแต่จะมีการผสมผสานในสัดส่วนหรือระดับที่แตกต่างกันของการแทรกแซงชี้นำเศรษฐกิจโดยรัฐ และการทำงานของตลาดเสรี (Bremmer, 2010, pp. 43-44) ทิศทางหรือแนวโน้มในปัจจุบันเป็นการแกว่งจากขวาไปซ้าย หรือจากทุนนิยมตลาดเสรีไปทางทุนนิยมโดยรัฐ ซึ่งทิศทางดังกล่าวสวนทางกับแนวโน้มในช่วงทศวรรษที่ 1970 จนถึง 1990 ที่กระแสฉันทานตวอชิงตันก่อตัวขึ้นมาส่งผลทำให้เกิดการแกว่งจากซ้ายไปขวาหรือจากการยอมรับการแทรกแซงในระบบทุนนิยมโดยรัฐไปสู่การปล่อยให้กลไกตลาดทำงานได้อย่างเสรี

กระแสหรือทิศทางที่หันไปหาตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐในปัจจุบันที่แผ่มาพร้อมกับแนวคิดฉันทานตปังกังนี้ ไม่ได้เป็นสิ่งใหม่ จากรายงานของนิตยสาร Economist ฉบับพิเศษว่าด้วยทุนนิยมโดยรัฐชี้ให้เห็นว่า แนวคิดทุนนิยมโดยรัฐนั้นเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับแนวคิดทุนนิยม และแทบทุกประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในปัจจุบันนี้ รวมทั้งประเทศที่สนับสนุนหรือเคยสนับสนุนตัวแบบทุนนิยมตลาดเสรีต่างอาศัยตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคแรก⁵ (The Economist,

⁵ หนึ่งในงานที่กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวได้อย่างครอบคลุมที่สุด คือ งานของนักเศรษฐศาสตร์ชาวเกาหลีใต้แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ จู (Chang, 2002)

2012, January 21) ดังกรณีของอังกฤษที่แสดงให้เห็นจากความสำคัญของบริษัทอีสต์อินเดีย (East India Company) และจากประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้สะท้อนให้เห็นว่าตัวแบบการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นตัวแบบทุนนิยมตลาดเสรี หรือตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐนั้นมีความแตกต่างหลากหลายในการประยุกต์ใช้ สำหรับตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐนั้นมีความสำคัญ คือ การที่รัฐหรือฝ่ายการเมืองมีอำนาจและบทบาทในการแทรกแซงตลาดมากกว่าตัวแบบทุนนิยมตลาดเสรี (The Economist, 2012, January 21, pp. 6, 10-12) อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่งประเทศในกลุ่มทุนนิยมโดยรัฐอาจมีความแตกต่างกันในระดับการแทรกแซงตลาดของรัฐ หรือแม้กระทั่งภายในรัฐเดียวกันอาจมีความแตกต่างหลากหลายในแต่ละช่วงเวลาได้

จากทิศทางและแนวโน้มดังกล่าว การสร้าง “ฉันทามติ” ให้กับ “ฉันทามติปักกิ่ง” น่าจะต้องเริ่มจากรากฐานทางทฤษฎีของแนวคิดทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) หรือทุนนิยมที่ชี้นำโดยรัฐ (State-directed Capitalism) โดยฉันทามติดังกล่าวดังที่สก็อต เคนเนดีตั้งข้อสังเกตไว้ อาจไม่จำเป็นต้องสะท้อนประสบการณ์ที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะของจีนในด้านการพัฒนา ซึ่งอาจเป็นการยากที่ประเทศอื่น ๆ จะนำไปประยุกต์ใช้ หรืออาจไม่จำเป็นต้องสร้าง “ชุดนโยบาย” แบบเดียวสำหรับประเทศกำลังพัฒนาในการนำไปปฏิบัติดังเช่นกรณีของฉันทามติวอชิงตัน (Kennedy, 2010, pp. 476-477) และในความเป็นจริงแล้วดังที่เอียน เบรมเมอร์ (Ian Bremmer) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐไม่ได้มีหนึ่งเดียวอาจมีความแตกต่างหลากหลายในการนำไปประยุกต์ใช้ได้ในแต่ละประเทศ แต่สิ่งสำคัญที่ตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐมี นั่นคือ การที่รัฐเป็นตัวแสดงสำคัญในทางเศรษฐกิจ และรัฐใช้กลไกตลาดเป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อตอบสนองเป้าประสงค์ทางการเมือง ทั้งภายในประเทศและในระดับระหว่างประเทศ (Bremmer, 2010, p. 52)

ทั้งนี้ในการพัฒนารากฐานทางทฤษฎีให้กับฉันทามติปักกิ่งบนฐานของแนวคิดทุนนิยมโดยรัฐ หรือทุนนิยมที่ชี้นำโดยรัฐ อาจตั้งต้นจากรากฐานของแนวคิดที่มีอยู่แล้ว และได้รับพัฒนา และศึกษาในเชิงประจักษ์อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของเอเชียตะวันออก ทางเลือกหนึ่งที่มีการนำเสนอขึ้นมา คือ แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา สำหรับยาน เนเดอร์วีน พีเทอร์เซ (Jan Nederveen Pieterse) แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาเป็นแนวคิดที่เหมาะสมอย่างมากในบริบทปัจจุบันด้วยเหตุผลสำคัญสามประการ ได้แก่ ประการแรก รัฐที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจในเอเชียมักจะเป็นรัฐที่มีบทบาทไปในทิศทางเดียวกับพลังของตลาด ประการที่สองแม้ว่าประสบการณ์ของการพัฒนากลายได้การปกครองแบบอำนาจนิยมอาจยากที่จะนำไปประยุกต์ใช้กรณีของประเทศอื่น ๆ แต่แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา (ใหม่) ในปัจจุบันนี้มักจะตระหนักถึงสิ่งที่เรียกว่า “รัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาแบบประชาธิปไตย” (Democratic Developmental State) (นิธิ เนื่องจำนงค์, 2551-2552) ในแง่นี้ทำให้พื้นที่ของการศึกษาสามารถเปิดกว้างมากขึ้น และทำให้แนวคิดมีความดึงดูดมากยิ่งขึ้น ประการที่สาม ศักยภาพของรัฐที่จำเป็นอย่างยิ่งภายใต้บริบททางเศรษฐกิจในปัจจุบันคือศักยภาพที่สามารถตอบสนอง และเป็นพันธมิตรกับภาคเอกชนและพลังทางสังคมอื่น ๆ

เพื่อสนับสนุนขีดความสามารถในการสร้างเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์ (Pieterse, 2010, p. 211)

ที่ผ่านมาได้มีการแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการประยุกต์แนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาในบริบทของจีน ไม่ว่าจะเป็นงานของมิง เซีย (Ming Xia) ที่ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่า “ทวิรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา” (Dual Developmental State) ในจีน ที่ประกอบไปด้วยโครงสร้างรัฐในสองระดับ ได้แก่ รัฐส่วนกลางที่ขับเคลื่อนทิศทางการพัฒนาควบคู่กับการทำงานของกลไกรัฐในระดับท้องถิ่นที่มีความเป็นอิสระในระดับหนึ่งในการกำหนดโครงการการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละท้องถิ่น (Ming, 2000) งานของปึกซึงอูก (Seung-Wook Baek) ที่ชี้ว่าเมื่อเปรียบเทียบในเอเชียตะวันออกแล้วโครงสร้างรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาของจีนคล้ายคลึงกับไต้หวันมากที่สุด เนื่องจากประกอบไปด้วยโครงสร้างแบบพหุลักษณะที่แบ่งระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยภาครัฐ และภาคเอกชน (Baek, 2005, p. 485-498) หรือในงานของมาร์ค บีสัน ที่เปรียบเทียบรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาในญี่ปุ่นและจีน และชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าเงื่อนไขและการทำงานของรัฐในสองประเทศนี้จะมีความแตกต่างกันทั้งในแง่ของความเป็นอิสระของรัฐ และคุณลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและเอกชน แต่จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่ารัฐในจีนเป็นรัฐที่มุ่งเน้นในด้านการพัฒนาอย่างแรงกล้า และหากพิจารณาในบริบทระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออก จะพบว่ารูปแบบการพัฒนาแบบรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาได้ส่งผลทำให้ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และตัวแบบดังกล่าวสามารถเป็นตัวอย่างให้กับประเทศกำลังพัฒนาในส่วนอื่น ๆ ของโลกได้เป็นอย่างดี (Beeson, 2009) ขณะที่ในงานของริชาร์ด แอปเพลบอม (Richard Appelbaum) ราเชล พาร์เกอร์ (Rachel Parker) และซง เซา (Cong Cao) ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนาในจีนที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมที่ใช้นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีขั้นสูงตั้งแต่นานโนเทคโนโลยี บทบาทของรัฐจีนไม่เพียงเฉพาะแต่สนับสนุนทุนวิจัยเรื่องนาโนเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเข้าไปสนับสนุนในแทบทุกขั้นตอนตั้งแต่การวิจัยจนถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์อีกด้วย (Appelbaum, Parker & Cong, 2011)

สำหรับซุยเซิง เจา (Suisheng Zhao) ตัวแบบการพัฒนาของจีนเป็นภาพสะท้อนของหนึ่งในความหลากหลายของตัวแบบการพัฒนาแบบเอเชียตะวันออก ความแตกต่างที่สำคัญของตัวแบบการพัฒนาของจีนจากตัวแบบเอเชียตะวันออก คือ ประการแรก การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของจีนไม่ได้ขับเคลื่อนจากอุดมการณ์ แต่ด้วยหลักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ประการที่สอง การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของจีนนำโดยบทบาทของรัฐที่เข้มแข็งและมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนา โดยรัฐจีนสามารถสร้างฉันทามติภายในประเทศและมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจมหภาค ประการที่สาม รัฐจีนสามารถเลือกยุทธศาสตร์ตามความเหมาะสมเพื่อบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าแม้ว่าจีนจะรับเอาแนวนโยบายแบบฉันทามติวอชิงตันมาบางประการ แต่รัฐจีนได้ปฏิเสธหลักการแบบเสรีนิยมที่ต้องการให้รัฐลดบทบาท (Zhao, 2010, pp. 423-424)

บทสรุป

ในรอบกึ่งศตวรรษที่ผ่านมาจะได้เห็นถึงพัฒนาการของตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างน้อยสี่ระลอก การเปลี่ยนแปลงในแต่ละระลอกมักจะสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ หากพิจารณาถึงบริบทในปัจจุบันซึ่งศูนย์กลางของระบบทุนนิยมโลกดังเช่นสหรัฐอเมริกาได้ประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ จะพบว่าวิกฤติดังกล่าวนอกจากจะส่งผลกระทบไปยังระบบเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ แล้ว ยังได้สร้างความท้าทายและจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจในปัจจุบัน มีการตั้งคำถามถึง “จุดจบของตลาดเสรี” รวมถึงตัวแบบทุนนิยมแบบเสรีนิยมใหม่หรือฉันทามติวอชิงตัน ขณะเดียวกันมีการตั้งข้อสังเกตถึงการหันกลับไปหาตัวแบบทุนนิยมที่ขับเคลื่อนหรือชี้นำโดยรัฐ และการเกิดขึ้นของฉันทามติปักกิ่งที่ก้าวเข้ามาแทนที่ฉันทามติวอชิงตัน แม้ว่าวิกฤติการณ์ดังกล่าวจะนำไปสู่การตั้งคำถามของตัวแบบทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการทำงานอย่างเสรีของระบบตลาด และนำไปสู่ความนิยมในระบบทุนนิยมโดยรัฐที่สืบทอดเป็นต้นแบบสำคัญในยุคปัจจุบัน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะนำไปสู่การสิ้นสุดของเศรษฐกิจตลาดเสรี และการแทนที่โดยบทบาทของรัฐที่ชี้นำเศรษฐกิจโดยทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าความสำเร็จของจีนและประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้ตัวแบบทุนนิยมโดยรัฐจะเป็นรากฐานสำคัญให้ตัวแบบดังกล่าวได้รับความนิยมในฐานะของตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคหลังวิกฤติเศรษฐกิจ

ในปัจจุบันฉันทามติปักกิ่งยังอยู่ในขั้นของการก่อตัว และกำลังเผชิญกับบททดสอบอย่างหนักจากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งจากนักวิชาการในกลุ่มฉันทามติวอชิงตัน และนักวิชาการด้านจีนศึกษา ภายใต้ความท้าทายเหล่านี้ แม้ว่าจะทำให้องค์ประกอบบางประการของฉันทามติปักกิ่งถูกโจมตีอย่างหนัก (เช่น ความเป็นเผด็จการอำนาจนิยม เป็นต้น) แต่จะเห็นได้ว่าหัวใจสำคัญของฉันทามติปักกิ่งยังคงค่อนข้างได้รับการยอมรับ นั่นคือ บทบาทของรัฐในการชี้นำหรือแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ ในแง่นี้ดังการสร้าง “ฉันทามติ” ให้เกิดขึ้นกับ “ฉันทามติปักกิ่ง” จึงควรที่จะอยู่บนฐานของแนวคิดดังกล่าวโดยหนึ่งในทางเลือกในการพัฒนาต่อ ยอดแนวคิดคือแนวคิดรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีการพัฒนาและวางรากฐานมาก่อนอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาระบบเศรษฐกิจการเมืองเอเชียตะวันออก และที่ผ่านมาแนวคิดดังกล่าวได้รับการประยุกต์ใช้ในการศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนมาอย่างต่อเนื่อง ในท้ายที่สุดอนาคตของฉันทามติปักกิ่ง รวมทั้งอนาคตของตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 21 ดูจะขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะพัฒนารากฐานทางทฤษฎีที่เข้มแข็ง และชุดของนโยบายที่แสดงให้เห็นถึงเครื่องมือหรือทางเลือกในการดำเนินนโยบายของรัฐที่หลากหลายและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม การที่ประเทศใดจะใช้ทุนนิยมแบบใด หรือบทบาทของรัฐควรแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพียงใดในช่วงเวลาหนึ่งเวลาใดนั้น ควรคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของตนในช่วงเวลานั้น ๆ ในสภาพแวดล้อมหนึ่งอาจจะเหมาะกับทุนนิยมแบบหนึ่ง

แต่ในอีกสภาพแวดล้อมหนึ่งอาจจะเหมาะกับทุนนิยมอีกแบบหนึ่ง เหนือสิ่งอื่นใดคือการคำนึงถึงผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- ไชยวัฒน์ คำชู และนิธิ เนื่องจำนงค์. (2552). พลวัตความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและกลุ่มผลประโยชน์ในรัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา: ศึกษากรณีญี่ปุ่นและเกาหลีใต้. *วารสารญี่ปุ่นศึกษา*, 26(1), 13-38.
- นิธิ เนื่องจำนงค์. (2551-2552). รัฐที่ (ยังคง) ขับเคลื่อนการพัฒนา: พัฒนาการของคำอธิบายและประเด็นในการศึกษาวิจัย. *วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา*, 13(2), 81-93.
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. In P. Aghion & S. Durlauf (eds.), *Handbook of economic growth*, Vol. 1A. North-Holland: Elsevier.
- Amsden, A. (1989). *Asia's next giant: South Korea and late industrialization*. Oxford: Oxford University Press.
- Amsden, A. (2001). *The rise of the rest: Challenges to the West from late-industrializing economies*. New York: Oxford University Press.
- Amsden, A., & Chu, W.W. (2003). *Beyond late development: Taiwan's upgrading policies*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Appelbaum, R., Parker, R., & Cong, C. (2011). Developmental state and innovation: Nanotechnology in China. *Global Networks*, 11(3), 298-314.
- Baek, S.W. (2005). Does China follow the East Asian development model?. *Journal of Contemporary Asia*, 35(4), 485-498.
- Balassa, B. (1989). Outward Orientation. In H. Chenery & T.N. Srinivasan (eds.), *Handbook of development economics Vol. II*. Amsterdam: North-Holland.
- Beeson, M. (2009). Developmental states in East Asia: A comparison of the Japanese and Chinese experiences. *Asian Perspective*, 33(2), 5-39.
- Beeson, M. (2010). There are alternatives: The washington consensus versus state capitalism. In M. Beeson & N. Bisley (eds.), *Issues in 21st century world politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Birdsall, N & Fukuyama, F. (2011). The post-washington consensus: Development after the crisis. *Foreign Affairs*, 90(2), 45-53.

- Boyd Jr., F. (2011). Dependency and development. In J. Ishiyama & M. Breuning (eds.), *21st century political science: A reference handbook*. California: Sage.
- Bremmer, I. (2010). *The end of the free market: Who wins the war between states and corporations?*. New York: Portfolio/Penguin.
- Calvert, P. (2005). Changing notions of development: Bringing the state back in. In J. Haynes (ed.), *Palgrave advances in development studies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Caporaso, J. (1980). *Dependency theory: Continuities and discontinuities in development studies*. International Organization, **34**(4), 605-628.
- Cardoso, F.H., & Faletto, E. (1978). *Dependency and development in Latin America*. Translated by M.M. Urquidi. Berkeley: University of California Press.
- Cypher, J., & Dietz, J. (2009). *The process of economic development* (3rd ed.). London: Routledge.
- Economist. (2012, January 21). Special Report: State Capitalism. *The Economist*, 1-18.
- Evans, P. (1979). *Dependent development: The alliance of multinational, state and local capital in Brazil*. Princeton: Princeton University Press.
- Evans, P. (1995). *Embedded autonomy: State and industrial transformation*. Princeton: Princeton University Press.
- Evans, P. (2008). Interdisciplinary approaches to development: The ‘institutional’ turn”. In A.K. Dutt, & J. Ros (eds.), *International handbook of development economic Vol. I*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Evans, P. (2010). Constructing the 21st century developmental state: Potentialities and pitfalls. In O. Edigheji (ed.), *Constructing a democratic developmental state in South Africa: Potentials and challenges*. Cape Town: Human Science Research Council Press.
- Fine, B. (2001). Neither the Washington nor the post-Washington Consensus. in B. Fine, C. Lapavitsas, & J. Pincus (eds.), *Development policy in the twenty-first century: Beyond the post-washington consensus*. London: Routledge.
- Foreign Policy. (2004). Too much consensus. *Foreign Policy*, September/October.

- Frank, A.G. (2010). The development of underdevelopment. In C. Sing, & P. Lauderdale (eds.), *Theory and methodology of world development: The writings of Andre Gunder Frank*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gilpin, R. (2001). *Global political economy: Understanding the international economic order*. Princeton: Princeton University Press.
- Halper, S. (2010). *The Beijing Consensus: How China's authoritarian model will dominate the twenty-first century*. New York: Basic Books.
- Haynes, J. (2008). *Development studies*. Cambridge: Polity Press.
- Hundt, D. (2009). *Korea's developmental alliance: State, capital and the politics of rapid development*. London: Routledge.
- Jayasuriya, K. (2005). Beyond institutional fetishism: From the developmental to the regulatory state. *New Political Economy*, 10(3), 381-387.
- Kennedy, S. (2010). The myth of the Beijing Consensus. *Journal of Contemporary China*, 19(65), 461-477.
- Kiely, R. (2006). Modernization Theory. In D.A. Clark (ed.), *The Elgar companion to development studies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Kohli, A. (2004). *State-Directed development: Political power and industrialization in the global periphery*. New York: Cambridge University Press.
- Krueger, A. (1990). Government failures in development. *Journal of Economic Perspectives*, 4(3), 9-23.
- Krueger, A. (1995a). East Asian experience and endogenous growth theory. In T. Ito, & A. Krueger (eds.), *Growth theories in light of the East Asian experience*. New York: Columbia University Press.
- Krueger, A. (1995b). Policy lessons from development experience since the Second World War. In J. Behrman, & T.N. Srinivasan (eds.), *Handbook of development economics Vol. IIIB*. Amsterdam: North-Holland.
- Krueger, A. (1998). Why trade liberalization is good for growth?. *The Economic Journal*, 108(450), 1513-1522.
- Lal, D. (2002). *The poverty of 'development economics' (3rd ed.)*. London: The Institute of Economic Affairs.

- Lim, W.H. (2008). Demise of the Anglo-American model of capitalism. *Global Asia*, 3(4), 58-60.
- Moon, C.I., & Rhyu, S.Y. (2000). The state, structural rigidity, and the end of Asian capitalism: A comparative study of Japan and South Korea. In R. Robinson, M. Beeson, K. Jayasuriya, & H.R. Kim (eds.), *Politics and markets in the wake of the Asian crisis*. London: Routledge.
- North, D. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton: Princeton University Press.
- O'Riain, S. (2004). *The politics of high-tech growth: Developmental network state in the global economy*. New York: Cambridge University Press.
- Onis, Z & Senses, R. (2005). Rethinking the emerging Post-Washington Consensus. *Development and Change*, 36(2), 263-290.
- Pempel, T.J. (1999). The developmental regime in a changing world economy. In M. Woo-Cumings (ed.), *The developmental state*. Ithaca: Cornell University Press.
- Pieterse, J.N. (2010). *Development theory: Deconstructions/Reconstructions* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Pirie, I. (2008). *Korean developmental state: From dirigisme to neoliberalism*. London: Routledge.
- Ramo, J.C. (2004). *The Beijing Consensus*. London: The Foreign Policy Centre.
- Rodrik, D. (2007). *One economics, many recipes: Globalization, institutions and economic growth*. Princeton: Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2008, July 25). The death of the globalization consensus. *Policy Innovations*.
- Rostow, W.W. (1990). *The stages of economic growth: A non-Communist Manifesto* (3rd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Smith, T. (1979). The underdevelopment of development literature: The case of dependency theory. *World Politics*, 31(2), 247-288.
- Stiglitz, J. 1998. More instruments and broader goals: Moving toward the Post-Washington Consensus”, WIDER annual lecture 2.

- Stiglitz, J. (2008). Is there a Post-Washington Consensus consensus?. in N. Serra, & J. Stiglitz (eds.), *The Washington Consensus reconsidered: Towards a new global governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. (2008, July 7). The end of neoliberalism. *Project Syndicate*.
- Stubbs, R. (2005). *Rethinking Asia's economic miracles*. New York: Palgrave Macmillan.
- Todaro, M. & Smith, S. (2009). *Economic development* (10th ed.). New York: Addison-Wesley.
- Wade, R. (2004). *Governing the market: Economic theory and the role of government in East Asian industrialization* (2nd ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Wallerstein, I. (2004). *World-Systems analysis: An introduction*. Durham and London: Duke University Press.
- Weiss, L. (2003). Guiding globalization in East Asia: New roles for old developmental states. In L. Weiss (ed.), *States in the global economy: Bringing domestic institutions back in*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weiss, L. (2010). The state in the economy: Neoliberal or neoactivist?. In G. Morgan, J. Campbell, C. Crouch, O.K. Pedersen, & R. Whitley (eds.), *The Oxford handbook of comparative institutional analysis*. New York: Oxford University Press.
- Weiss, L and Hobson, J. (1995). *State and economic development*. Cambridge: Polity Press.
- Wibbels, E. (2006). *Dependency revisited: International markets, business cycles, and social spending in the developing world*. International Organization, 60, 433-468.
- Williamson, J. (2008). A short history of the Washington Consensus. in N. Serra, & J. Stiglitz (eds.), *The Washington Consensus reconsidered: Towards a new global governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Williamson, J. (2012). Is the 'Beijing Consensus' now dominant?. *Asia Policy*, 13, 1-16.
- Yang, Y. (2011). Beijing Consensus or Washington Consensus: What explains China's economic success?. *Development Outreach*, April.
- Zhao, S. (2010). The China Model: Can it replace the western model of modernization?. *Journal of Contemporary China*, 19(65), 419-436.

Translated Thai References

- Khamchoo, Chaiwat and Nuangjamnong, Nithi. (2009). Dynamic Relations between State and Interest Groups in Developmental State: Case Studies of Japan and South Korea. *Japanese Studies Journal*, 26(1), 13-38. (InThai)
- Nuangjamnong, Nithi. (2008-2009). The (still) Developmental State: Development of Concept and Future Research Agenda. *Journal of East Asian Studies*, 13(2), 81-93. (InThai)